

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie*

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA
Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA
Adriana Ferenčíková, Robert
Hammel, Renáta Hlavatá, Ingrid
Hrubaničová, Martin Chochol,
Bronislava Chocholová, Ján Ka-
čala, Natália Kolenčíková, Ľubor
Králík, Jana Levická, Sibyla Mis-
lovičová, Lucia Molnár Satinská,
Slavomír Ondrejovič (čestný
člen), Judita Páleníková, Iveta
Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
811 01 Bratislava, Panská 26

OBSAH KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 60 – 2026 – ČÍSLO 1

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- ŽIGO, Pavol: Jubilejný ročník Kultúry
slova..... 3
IVANOVÁ, Martina: Kto je nový
gróf Monte Christo? Ešte raz o jed-
nom type metaforicko-metonymic-
kých konštrukcií v slovenčine 5

Z DEJÍN NÁŠHO JAZYKA

- ŽIGO, Pavol: Úvod. Predpisovné ob-
dobie 1. Prehistorické obdobie 18

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- ONDREJČIKOVÁ, Stella: ... a sem
sme v Gemeri odkladali nápoje 26

ROZLIČNOSTI

- Názov nového druhu pohybovej akti-
vity. K. Piatková..... 40

SPRÁVY A POSUDKY

- Človek sa má každý deň naučiť niečo
nové. Laudácia Gabriele Múcskovej.
S. Ondrejčíková – K. Balleková 43
Pohľad do českej jazykovej poradne.
D. Cimermanová..... 49

SPYTOVALI STE SA

- Poširovať.* J. Páleníková..... 54

Z WEBOVEJ PORADNE

<i>Musieť chcieť?</i>	56
Vyjadrenie pripustky	56
<i>Dom a domov</i>	56
Názov protokolu.....	56
Tvary slovíec v minulom čase.....	57
<i>Odporúčateľ?</i>	57
Význam slovesa <i>predať</i>	57
Umiestnenie číselného indexu	58
<i>Spraviť tehotnou?</i>	58
Názov vrchu	58
<i>Budúcnostischopný?</i>	59
Pridavné mená <i>odborový</i> a <i>odborársky</i>	59
Skloňovanie cudzích priezvisk	60
<i>Skloňovanie názvu obce</i>	60
<i>Otupiť búrku?</i>	60
PRIPOMÍNAME SI	61
INFORMÁCIE AUTOROM	64

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Organ Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykoveho odboru Matice slovenskej. Ročník 60, 2026, č. 1 (2. 3. 2026). Sidlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislavíčová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 12 €, jednotlivé čísla 2 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava
 © Matica slovenská, Martin
 Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2026

Cena 2 €

KUL TÚRA SLOVA

2026
ROČNÍK 60

VEDECKO-POPULARIZAČNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TER-
MINOLÓGIU ■ ORGÁN JAZYKOVÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA
SAV, V. V. I., A JAZYKOVÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ

VYDAVATELSTVO MATICE SLOVENSKEJ V MARTINE

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru Matice slovenskej*

HLAVNÁ REDAKTORKA

PhDr. Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Mgr. Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc. (Bratislava), Dr. Robert Ham-
mel (Berlín, Nemecko), PaedDr. Renáta Hlavatá, PhD. (Nitra),
PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Mgr. Bronislava Cho-
cholová, PhD. (Bratislava), Mgr. Martin Chochol, PhD. (Bratisla-
va), prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc. (Bratislava), Mgr. Natália Kolen-
číková, PhD. (Bratislava), PhDr. Ľubor Králik, PhD. (Bratislava),
Mgr. Jana Levická, PhD. (Bratislava), PhDr. Sibyla Mislovičová
(Bratislava), PhDr. Lucia Molnár Satinská, PhD. (Bratislava), Mgr.
Judita Páleníková (Bratislava), Mgr. Iveta Vančová (Bratislava),
prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava)

Čestný člen redakčnej rady: prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.
(Bratislava)

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Jubilejný ročník Kultúry slova

PAVOL ŽIGO

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Riadkami, ktoré práve začínate čítať, vstupuje Kultúra slova do svojho šesťdesiateho ročníka. Základy tohto časopisu orientovaného na jazykovú kultúru a terminológiu položil profesor Jozef Ružička na vedeckej konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny v decembri 1966 so zámerom vytvoriť periodikum, ktoré by nebolo iba obľúbeným čítaním pre svojich predplatiteľov, ale stalo by sa účinnou oporou pri tvorbe kultivovaných jazykových prejavov a plnilo by významnú rolu pri formovaní a uštalovaní odbornej terminológie, ktoré v dovtedajšom *Československom terminologickom časopise* nedosahovali dostatočnú mieru rešpektu odbornej verejnosti a používateľov českého a slovenského jazyka.

Kultúra slova je od začiatku vydávania obľúbeným čítaním záujemcov o problematiku jazykovej kultúry aj terminológie. Okrem toho je náš časopis jediným periodikom na Slovensku, ktorého súčasťou je aj popularizácia výsledkov základného aj aplikovaného jazykovedného výskumu. V Kultúre slova sa príspevky uverejňujú len v slovenskom jazyku, no s ohľadom na publicitu a záujem zahraničných slovakistov a slavistov sa pri každom texte uvádzajú aj jeho anotácie spolu s kľúčovými slovami v anglickom jazyku. Mnohí jazykovedci aj krajanovia žijúci v zahraničí majú možnosť čítať články v elektronickej podobe na stránke ústavu (www.juls.savba.sk/ediela/ks).

Primárnym zameraním časopisu Kultúra slova je súčasný slovenský spisovný jazyk, ale okrem tejto problematiky tvoria jeho súčasť pravidelné príspevky o slovenských nárečiach, o vývinových etapách slovenského spisovného jazyka, ako aj o šandardizácii vlastných mien a ich fungovaní v minulosti aj súčasnosti. Organickú súčasť jeho náplne tvoria aktuálne poznatky z výskumu slovnej zásoby, morfológie, syntaxe a pravopisu. Mimoriadnu pozornosť venuje náš časopis ustáľovaniu odbornej terminológie publikovaním jej súpisov, ktoré sú výsledkom spolupráce jazykovedcov so špecialistami z rozličných odborov. Domácou a prekladovou umeleckou literatúrou sa zaoberajú rozbor y jazyka rozličných žánrov s umeleckým zameraním. Pravidelnými príspevkami v stálej rubrike *Zo studnice rodnej reči* sa čitateľom sprístupňujú hodnoty slovenskej slovnej zásoby z hľadiska jej historického vývinu, pôvodu a aj jej územnej členitosti. V rubrike *Rozličnosti* stručne objasňujeme konkrétne jazykové javy, v rubrike *Správy a posudky* prinášame aktuálne správy o jazykovedných podujatiach, recenzie, posudky a rozbor y jazykovej úrovne rozličných publikácií, ale aj medailóny o osobnostiach slovenskej jazykovedy. V časti nazvanej *Spytovali ste sa* odpovedajú jazykovedci na konkrétne otázky, s ktorými sa stretávajú v telefonick e j alebo písomnej jazykovej poradni. Články z oblasti jazykovej kultúry sú spracované prístupnejšou popularizačnou formou, ktorou sa rešpektuje rovnako odborná, profesionálna skupina čitateľov, ale aj bežní používatelia jazyka.

Všetky texty sa pred uverejnením redakčne posudzujú. Od vzniku časopisu boli a aj v súčasnosti sú v redakčnej rade zastúpení nielen jazykovedci z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v. v. i., ale aj zo slovakistických pracovísk slovenských vysokých škôl.

Časopis Kultúra slova má po celé desaťročia mimoriadny význam pri popularizácii výsledkov jazykovedného výskumu a pri starostlivosti o jazykovú kultúru, ako aj pri šírení najnovších poznatkov o slovenčine. Už takmer šesťdesiat rokov existencie nášho časopisu dokazuje, že si našiel svojich pozorných čitateľov. Motiváciou do ďalších ročníkov jeho vydávania je potreba informovať o stave, vývine a fungovaní nášho spisovného jazyka a venovať pozornosť kultúre vyjadrovania vo všetkých oblastiach našej každodennej komunikácie.

Ad multos annos, Kultúra slova!

Kto je nový gróf Monte Christo? Ešte raz o jednom type metaforicko-metonymických konštrukcií v slovenčine

MARTINA IVANOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Abstract: This paper reports a case study on a temporal XY(Z) construction from the family of Slovak XYZ constructions which have been widely discussed in many theoretical studies. These constructions can be described as the metaphoric-metonymic structures with syntactic pattern X – COP – *nový/d'alší/druhý/novodobý* – Y – (Z). On the basis of data drawn from corpus Omnia Slovaca IV Maior Beta it is shown how this construction differs from other types of XYZ constructions as well as from the analogous fully compositional expressions with given adjectives. The paper provides a corpus-based analysis on the X and Y slot, which can be occupied by either proper or common nouns. In the temporal XY(Z) construction, the element X becomes the new salient member of the category. In that way the switch in paragon model occurs so that the category in the target domain is modified. If the position Y is occupied by proper noun, it refers to the whole category on the basis of typical characteristics which are evoked by the salient member of given category. It is also shown that given structures are widely used in contemporary texts as communicative shortcuts as well as access points to rich knowledge background providing information with less cognitive effort than using the literal expression.

Key words: construction grammar, temporal XY(Z) construction, metaphor, metonymy, paragon model, appellativization

Primárnou motiváciou, ktorá viedla k vzniku tohto príspevku, bol postreh o frekventovanom uplatnení konštrukcie *X je nový Y* v súčasných publicistických textoch, blogoch, diskusiách a pod., napr. *Pellegrini je nový*

Štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0027/25 Slovník súčasného slovenského jazyka – 8. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-gramatický a korpusový výskum).

Gašparovič; Colton Sissons je nový Patrik Štefan; Kriedy – the new chlieb a sol¹ (Denník N); *Fico je nový Grinch, chce nám vziať Vianoce, zaznelo na proteste v Prešove* (Sme); *Už je čas na nové Slovenské národné povstanie* (Aktuality); *Muro je nový Soroš; Narkobarón je nový Al Capone; Avdijivka je nový Bachmut* (Pravda); *Krieda is new dlažobné kocky; Musk je nový Soros* (facebooková komunikácia).

Naša analýza bude vychádzať z postulátov konštrukčnej gramatiky, v ktorej sa ako základná jednotka vymedzuje konštrukcia (C). C je konštrukcia v tom prípade, ak ide o formálno-sémantickú jednotku <Fi , Si>, v ktorej niektorý aspekt Fi alebo niektorý aspekt Si nie je striktno predvídateľný z komponentov C alebo z iných konštrukcií (Goldberg, 1995, s. 4). Inými slovami, podľa tohto prístupu má konštrukcia zvyčajne špecifický významový prvok, ktorý nie je možné odvodiť z významov jej zložiek. A. Goldberg(ová) neskôr túto definíciu upresnila v tom zmysle, že ako samostatné konštrukcie možno hodnotiť aj maximálne kompozičné štruktúry, pokiaľ sú dostatočne frekventované (kritérium „dostatočnej frekvencie“, pozri Goldberg, 2006, s. 5). Materiálovou základňou analýzy bude súbor dokladov získaný z korpusu Omnia Slovaca IV Maior Beta² (v niektorých prípadoch sme doklady získali z internetu, vtedy uvádzame v zátvorke zdroj).

V štúdiu uverejnenej v Kultúre slova (porov. Ivanová, 2022) sme sa venovali fungovaniu podobných typov konštrukcií, porov. doklady zo súčasných publicistických textov: *Sulík je taký Trump Slovenska* (sme.sk); *Fico je slovenský gróf Monte Cristo, vrátil sa a začal sa mstiť* (dennikn.sk). Konštrukcie typu *Sulík je Trump Slovenska* sa v konštrukčnej gramatike opisujú ako prípady tzv. XYZ konštrukcie, ktorá bola predmetom analýz vo viacerých kognitívno-lingvistických prácach (detailnejší prehľad pozri Ivanová, 2022). Z formálneho hľadiska je v XYZ konštrukciách vzťah medzi X a Y stvárnený rovnako ako v prípade ekvatívnych konštrukcií, porov. „substantívum – kopula – substantívum“, a vzťah medzi Y a Z je kódovaný substantívnou syntagmou, v ktorej je závislý prvok vyjadrený bezpredlož-

---

¹ Použitie anglického výrazu *new* možno vnímať ako odkaz na populárny seriál *Orange Is the New Black* (2013).

² Interný korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01) vznikol zlúčením dát hlavného korpusu prim 9.0 Slovenského národného korpusu a dát z webových korpusov a slúži na potreby pracovníkov JÚEŠ SAV, v. v. i.

kovým alebo predložkovým pádom („substantívum – (prepozícia) substantívum“), porov. typu a), b), d), alebo adjektívom, porov. typ c). Z hľadiska formálneho stvárnenia sa jednotlivé konštrukčné realizácie konštrukcie XYZ odlišujú rôznym spôsobom vyjadrenia prvku Z:

a) X – COP – Y – Z_{GEN}: *Hahnemann je Einstein medicíny* (klasicka-homeopatia.sk);

b) X – COP – Y – medzi + Z_{INSTR}: ... *nemecký Sprinter je Mercedesom medzi dodávkami* (medialne.trend.sk);

c) X – COP – Z_{ADJ} – Y: *Vášáryová by mohla byť slovenským Havlom* (mesto.sk);

d) X – COP – Y – v + Z_{LOCC}: *Šunka je mercedesom v mäsovom priemysle* (topky.sk).

K uvedeným štruktúram možno podľa nášho názoru zaradiť aj konštrukcie typu *Súčasný čínsky prezident je nový Mao Ce-tung*, ktoré vznikajú na pozadí konštrukcií a) a c). Zo sémantického hľadiska majú tieto konštrukcie blízko k typu a), konkrétne k tomu variantu, v ktorom Z_{GEN} označuje časové obdobie: *Moreau je Mengele 19. storočia*. Formálne zasa daný typ konštrukcie súvisí s typom c), v ktorom je prvok Z vyjadrený adjektívom. Avšak oproti typu c), v ktorom je adjektívna pozícia otvorená a môže byť obsadená ľubovoľným adjektívom (predovšetkým z triedy vzťahových adjektív, ktoré plnia zreteľovo-vymedzovaciu funkciu), analyzovaná konštrukcia pozostáva z otvorených a fixne lexikálne obsadených pozícií, pričom ako fixná zložka danej konštrukcie funguje adjektívum *nový*, resp. synonymné adjektíva *d'alší*, *druhy*³, *novodobý*⁴, porov. *Nikolas je d'alší Justin Timberlake*; *Minister práce Milan Krajniak označil víkendové celoplošné testovanie za druhé Slovenské národné povstanie* (postoj.sk); ... *únia je novodobý Sovietsky zväz*.

V porovnaní s analogickými, ale plne kompozičnými spojeniami typu *Lahav je nový kibuc* má táto konštrukcia viacero osobitých charakteristík⁵:

³ V Slovníku súčasného slovenského jazyka (A – G, 2006, ďalej SSSJ) sa výraz *druhý* slovnodruhovo klasifikuje ako číslovka, avšak vo význame „ktorý nasleduje za prvým v časovej postupnosti; syn. ďalší, budúci, nasledujúci“ sa vymedzuje ako výraz, ktorý sa blíži významu prídavného mena. V tomto zmysle ho chápeme ako adjektívny výraz, ktorý je v danej konštrukcii synonymný s adjektívom *nový*.

⁴ Za upozornenie na možné uplatnenie adjektíva *novodobý* v danej konštrukcii ďakujeme recenzente príspevku PhDr. I. Hrubaničovej, PhD.

⁵ Jednou zo základných ideí konštrukčnej gramatiky je, že v takýchto a obdobných prípadoch nie je možné kategoricky oddeliť sémanticky nepriehľadné idiómy ako lexikálne jednotky od čís-

(i) adjektívum *nový* nemožno stupňovať, porov. na jednej strane plne kompozičné spojenie, v ktorom adjektívny komponent možno stupňovať: *Lahav je nový kibuc.* – *Lahav je novší kibuc.* – *Lahav je najnovší kibuc*, a na druhej strane formálne podobnú konštrukciu XYZ, kde je stupňovateľnosť adjektívneho komponentu blokovaná: *Brusel je nová Moskva.* – *?Brusel je novšia Moskva.* – *?Brusel je najnovšia Moskva* (korpusové dáta potvrdzujú, že tento typ morfolologickej operácie sa v príslušnej konštrukcii neuplatňuje);

(ii) adjektívum *nový* nemožno nahradiť opozitom, porov. kompozičné spojenie *Lahav je nový kibuc.* – *Lahav je starý kibuc* a konštrukciu XYZ, v ktorej je paradigmatická zámena adjektív neadekvátne: *Mikuláš Dzurinda je nový Mečiar.* – *?Mikuláš Dzurinda je starý Mečiar*, a to aj v prípade substitúcie substantív v syntaktických pozíciách: *?Mečiar je starý Mikuláš Dzurinda* (korpusové dáta potvrdzujú, že tento typ lexikálnej operácie sa v danej konštrukcii neuplatňuje).

Oproti opísaným mikrokonštrukciám a) – d) je tento typ konštrukcie špecifický tiež tým, že prvok Z sa v nej vyjadruje len fakultatívne. Zatiaľ čo absencia prvku Z by vo variantoch a) – d) viedla k diskutabilným spojeniam, resp. k zmene významu (porov. *?Hahnemann je Einstein*; *?Sprinter je Mercedesom*; *?Vášáryová by mohla byť Havlom*⁶; *?Šunka je mercedesom*), v prípade opísanej konštrukcie prvok Z nie je záväzný: *Na Slovensku vzniká nový Detroit Európy.* – *Na Slovensku vzniká nový Detroit.* – *Cár Ivan Alexander je (...) nový Konštantín medzi cármí.* – *Cár Ivan Alexander je nový Konštantín.* Naopak, obligatórny je status adjektíva *nový*, resp. *d'alší*, ktoré nemožno z konštrukcie vynechať (lebo by došlo k vzniku defektnej konštrukcie, resp. k zmene významu), porov. *Biela je nová čierna.* – *?Biela je čierna.* Konštrukcie XYZ, v ktorých sa prvok Z nevyjadruje, majú oproti temporálnym XY(Z) konštrukciám iný význam, porov. *Marx je Prometheus.* – *Marx je nový Prometheus.* V oboch typoch štruktúr proprium *Prometheus* neoznačuje len individuálnu osobu, ale zovšeobecnenú kategóriu (odbojného človeka vzdorujúceho nespravodlivým životným podmienkam), pričom salientným členom tejto kategórie je práve

to syntaktických kombinácií jednotlivých lexém, lebo sa často v niektorých aspektoch čiastočne prekrývajú, keďže využívajú rovnako produktívne gramatické štruktúry (Fried, 2017).

⁶ Korpus dokladá len použitie negovaných tautologických konštrukcií typu *Kiska nie je Havel*. Fungovanie tautologických výpovedí sa zvyčajne odvodzuje od tzv. konverzačných implikatúr. Tautologické výpovede sú na významovej rovine nedostatočne informatívne, a teda určitým spôsobom defektné, čo spúšťa interpretáciu intendovaného významu.

osoba pomenovaná ako *Prometeus*. Medzi danými štruktúrami je však rozdiel: v prípade štruktúry *Marx je nový Prometeus* dochádza nielen ku kategoriálnej inklúzii⁷, ale zároveň sa kategoriálna štruktúra modifikuje v zmysle prehodnotenia prototypového prvku⁸ (ďalším salientným, prototypovým členom danej kategórie sa stáva Marx), zatiaľ čo v prípade štruktúry *Marx je Prometeus* dochádza iba ku kategoriálnej inklúzii (cieľový prvok je začlenený do zdrojovej domény), prototyp kategórie ostáva nezmenený – salientným, prototypovým členom kategórie je stále iba *Prometeus*.

Ďalšou odlišnosťou tejto konštrukcie oproti konštrukciám a) – d) je možnosť zámene zdrojovej a cieľovej domény. V konštrukciách XYZ zväčša k zámene domén nedochádza z toho dôvodu, že prvok Y plní rolu ideálneho člena kategórie. Z hľadiska syntaktického konštruovania to znamená, že v štruktúrach sa realizuje v pozícii tzv. pozadia (landmarku) ako predikatívne substantívum, porov. *Masopust je Pelé českého futbalu*, nie v pozícii figúry (trajektora), porov. *?Pelé je Masopust brazílskeho futbalu*. Ideálnosť je však do istej miery skalárnou vlastnosťou, čo v niektorých prípadoch umožňuje substitúciu zdrojovej a cieľovej domény pri metonymickom mapovaní, porov. *Sulík je slovenský Kalousek*. – *Kalousek je český Sulík*. V daných príkladoch sú možné dve zrkadlové štruktúry v rámci tej istej kategórie, keďže substantíva *Sulík* aj *Kalousek* môžu rovnocenne fungovať ako vzory, teda ako reprezentatívne, salientné členy príslušnej kategórie (výrazne pravicovo orientovaných ekonómov presadzujúcich ideu voľného trhu).

V nami analyzovanej konštrukcii je substitúcia zdrojovej a cieľovej domény blokovaná významovým komponentom temporálnej následnosti, ktorá je daná významom adjektíva *nový* (porov. „ktorý nahrádza niečo predchádzajúce“), resp. *ďalší* (porov. „ktorý nasleduje v poradí al. v časo-

⁷ V teoretických prácach sa v súvislosti s metaforou postulujú ako základná operácia práve kategoriálna inklúzia – pri metafore sa cieľový prvok stáva súčasťou kategórie vymedzenej vehikulom ako jej prototypovým prvkom (porov. tzv. *class-inclusion theory of metaphor*, Glucksberg – Keysar, 1990), napr. vo výpovedi *Putin je cár* výraz *cár* reprezentuje kategóriu autokratických vládcov s neobmedzenou mocou, autoritou a je prototypovým prvkom tejto kategórie. Na základe metaforického použitia sa súčasťou tejto kategórie stáva aj prvok *Putin*.

⁸ D. Geeraert (1997) hovorí v tejto súvislosti o modulácii prototypových centier, čo je jedna z možných zmien v štruktúre kategórie, ktoré svedčia o flexibilitate kategórií a o ich dynamickej povahe. Vo výpovedi *Putin je nový cár* nedochádza len ku kategoriálnej inklúzii, ale aj k modulácii prototypového centra – novým prototypom v kategórii autokratických vládcov s neobmedzenou mocou, autoritou sa stáva prvok *Putin*.

vej postupnosti“), porov. *Sarkozy je nový Napoleon*. – **Napoleon je nový Sarkozy*.

V prípade analyzovaných štruktúr sa teda dá uvažovať o samostatnom variante konštrukcie, ktorú možno formalizovať nasledujúcim zápisom:

e) X – COP – nový/d’alší/druhý – Y – (Z): *Irak je (pre USA) nový Vietnam*.⁹

Ukazuje sa, že danú konštrukciu možno umiestniť na kontinuu medzi maximálne idiomatickými konštrukciami (tie sú spracované vo frazeologických slovníkoch) a maximálne schematickými štruktúrami (tie sú opísané v gramatikách), ide teda o čiastočne schematickú konštrukciu.

Na základe korpusových dát možno konštatovať, že spomínaný typ konštrukcie je doložený v rôznych oblastiach, napr. v náboženskej komunikácii, porov. *Ježiš je nový Adam*; *Cirkev je nový Jeruzalem*; *Mária je nová Eva*; *Jozue je nový Mojžiš*; *Kristus je nový Adam*; v politickom diskurze, porov. *Trump je nový Hitler*; *Orbán je nový Hitler*; *Putin je nový Hitler*; *Mikuláš Dzurinda je nový Mečiar*; *Islam je nový fašizmus*; *Brusel je nová Moskva*; *Ak sa teraz nachádzame v ďalšej studenej vojne, Hongkong je ďalší Berlín*; v športovej publicistike, porov. *Hancko je nový Škriniar*; *Šatan je nový Blake*; v umeleckej komunikačnej sfére, porov. *Čo bude nový Harry Potter*; *nový Twilight alebo dokonca nový Pán Prsteňov?*; *George Michael je ďalší Freddie Mercury*; *Aue je novodobým Orestom*; v oblasti každodennej komunikácie, porov. *Cyklistika je nový golf*; *Behanie je nový golf*; *Sedenie je nové fajčenie*; *Šesťdesiatpäťka je nová dvadsaťpäťka*; *Štyridsiatka je nová dvadsiatka*; v reklamných typoch textov, porov. *Bardejov je nová Štiavnica*; *Dubrovnik je nové Saint Tropez*; *Hnedá je nová čierna*; *Biela je nová čierna*.

Ako uvádza vo svojej práci T. Veale (2014), na základe charakteristiky prvkov X a Y možno konštrukcie XYZ klasifikovať ako kongruentné alebo inkongruentné. V prvom prípade X a Y patria do konceptuálne identických domén, porov. *Ruben Östlund je významný švédsky režisér strednej generácie, o ktorom sa hovorí ako o novom Bergmanovi*, kde X aj Y odkazujú na ľudské osoby patriace do identickej subkategórie (filmoví režiséri). Na rozdiel od konštrukcií XYZ, ktoré sme analyzovali v predošlej štúdii (Ivanová, 2022), sa v tomto type konštrukcie inkongruentné mapovanie realizuje zried-

---

⁹ Daná konštrukcia sa môže uplatniť aj v iných typoch štruktúr, porov. *Nejakú mladú herečku označili za novú Sophiu Lorenovú*. V chápaní konštrukčnej gramatiky možno jeden typ konštrukcie použiť ako súčasť syntakticky komplexnejšej konštrukcie.

kavo, porov. *Šunka je Mercedes v mäsovom priemysle*, ale *?Šunka je nový Mercedes* (korpus takéto inkongruentné typy dokladá v minimálnej miere). Prípady inkongruencie typu *Moldava je nová Hedviga* možno vysvetliť ako výsledok predkonštrukčného metonymického kódovania (prvky X a Y vstupujú do konštrukcie už metonymicky transponované). Inkongruentné výrazy *Moldava* (pomenovanie mesta) a *Hedviga* (pomenovanie osoby) sa v danej konštrukcii usúvzťažňujú v dôsledku metonymických transpozícií Miesto za UDALOSŤ (mesto Moldava stojí za udalosti v Moldave), resp. OSOBA za UDALOSŤ (osoba Hedviga /Malinová/ stojí za udalosť napadnutia Hedvigy /Malinovej/), takže tieto sémanticky transponované výrazy možno v dôsledku predkonštrukčnej metonymizácie považovať za kongruentné (oba referujú na udalosti). Predkonštrukčná metonymia sa uplatňuje aj v iných prípadoch, napr. v type *Brusel je nová Moskva*, keďže použitie výrazov *Brusel*, *Moskva* možno vnímať ako prípad metonymie založený na vzťahu LOKÁCIA (názov mesta) za LOKALIZOVANÉHO (inštitúcia, vedenie sídlia v danom meste). Pravda, treba tiež vziať do úvahy, že kongruencia je škálovitý, graduálny jav. V tomto zmysle konštrukcie typu *Behanie je nový golf* vykazujú vyšší stupeň kongruencie (prvky X a Y pomenúvajú športové aktivity) než konštrukcie *Sedenie je nové fajčenie*, aj keď v oboch štruktúrach sa v pozícii prvkov X a Y realizujú substantíva pomenúvajúce činnosti.

V štúdiu o konštrukciách XYZ (Ivanová, 2022) sme konštatovali, že ich fungovanie možno vysvetliť ako prípad metafor založených na metonymických vzorových modeloch (Lakoff, 1987, s. 87 – 88) alebo ako metonymii typu ČLEN KATEGÓRIE za VLASTNOSŤ, pri ktorej sú jedinečné entity metonymicky prekategORIZOVANÉ na triedu na základe ich výrazných vlastností (Kövecses – Radden, 1998, s. 54). Podľa A. Barcelonu (2004, s. 364) sa v daných prípadoch uplatňuje dokonca dvojnásobná metonymia: 1. pomenovanie nositeľa vlastnosti stojí za vlastnosť a 2. ideálny člen kategórie zastupuje celú kategóriu. Konštrukciám XYZ sa v tomto zmysle prisudzujú funkcia komplexného intenzifikátora (porov. Brdar, 2017), ktorý vyjadruje vlastnosť najvyššieho stupňa jedinečného prvku v porovnaní s ostatnými prvkami danej množiny.

V nami analyzovanej konštrukcii sa význam vlastnosti najvyššieho stupňa jedinečného prvku relativizuje, keďže do pozície ideálneho člena kategórie sa projektuje nová entita, ktorá nadobúda status reprezentatívne-

ho prvku príslušnej kategórie. Napríklad v konštrukcii *Sýria je nová Bosna* prvok *Bosna* metonymicky zastupuje kategóriu istého typu udalosti ako jej reprezentatívny člen (genocídneho vojnového masaku), avšak zapojením do príslušnej konštrukcie sa v pozícii tohto člena ocitá nový prvok *Sýria*. To znamená, že v daných konštrukciách dochádza k dynamickej (re)konštrukcii kategórie z hľadiska jej prototypových exemplárov s funkciou vzoru.

V mnohých prípadoch v textoch dochádza k vytváraniu ad hoc kvázivzorových modelov, ktorých charakteristiky sa zvyčajne explicitne špecifikujú v kontexte (porov. Brdar-Szabó – Brdar, 2020). V takýchto prípadoch sa formujú určité kultúrne modely, ktoré sú otvorené revíziám a doplneniam, porov. „*V jednom časopise som si prečítala, že značkový tovar je nový holokaust,“ hovorila Letizia, „lebo logá na oblečení presne označujú svojich nositeľov.“*

Metaforickým základom tohto typu konštrukcií je komponent podobnosti, ktorý sa implicitne postuluje medzi dvoma doménami. Ekvatívna forma tohto typu konštrukcie (X je Y: *Sýria je nová Bosna*) tak na významovej rovine indikuje porovnanie na základe podobnosti (X je ako Y: *Sýria je ako Bosna*). B. Dancygier(ová) a E. Sweetser(ová) (2014) konštatujú, že vzory sú štandardnými prvkami v prirovnaniach; napríklad v spojení *Je slizká ako had* je had vzorom extrémnej tenkosti (Dancygier – Sweetser, 2014, s. 148).

V prípade, že v pozícii prvku Y sa ocitá vlastné meno, ktoré označuje známu osobu, miesto alebo udalosť, existuje silná tendencia používať toto meno pre komplex informačných charakteristík, ktoré sa s daným menom spájajú, porov. konštrukcie *Ukrajina je nový Vietnam*; *Ukrajina je nový Izrael*; *Ukrajina je váš nový Afganistan*.

Použitie vlastných mien *Vietnam*, *Izrael*, *Afganistan* predpokladá istú mieru znalosti konceptuálneho rámca, do ktorého príslušné substantíva patria. Aktivácia cieľovej subdomény *Ukrajina* z perspektívy konceptuálne blízkej zdrojovej subdomény *Vietnam*, *Izrael*, *Afganistan* má tak v týchto konštrukciách povahu pragmatickej inferencie, resp. konverzačnej implikativity. Konverzačnú implikativitu možno opísať ako interpretačnú procedúru rutinne praktizovanú adresátom výpovede tam, kde v konkrétnej jazykovej interakcii dochádza k „zadrhnutiu“ komunikácie na úrovni doslovného (konvenčného) významu výpovede (*Ukrajina nie je Vietnam*; *Ukrajina nie je Izrael*; *Ukrajina nie je Afganistan*). Konverzačná implikativa však v týchto prípadoch nemá povahu prirodzenej inferenčnej schémy, t. j. ľahko

aktivovateľnej asociácie medzi konceptmi (ako v metonymiách typu *čítať Shakespeara, oslavovať 17. november, pripomínať si Mníchov*), ale vyžaduje si istú znalostnú bázu. Vlastné meno je v daných konštrukciách spre-
vádzané bohatými encyklopedickými a kultúrnymi vedomosťami, ako aj subjektívnymi úsudkami. Táto znalostná báza je predpokladom spustenia interpretačnej procedúry. Metonymia v danom prípade aktivuje zdrojový konceptuálny klaster, ktorý otvára mentálny priestor dynamicky rozširovaný alebo zmenšovaný tak, aby sa prispôbil konceptuálnemu rámcu poskytovanému kontextom použitia (Brdar-Szabó – Brdar, 2021), porov. *Sýria sa stáva pre Rusko novým Stalingradom* (príležitosť na víťazstvo), *Aleppo je nový Stalingrad* (veľká miera zničenia).

V texte býva intendovaný prvok príslušnej znalostnej bázy často kontextuálne explikovaný, porov. *Američania budú v Sýrii zomierať vďaka svojej vlastnej taktike. Začína sa pre nich nový Vietnam?* (vietnamský konflikt ako vojenská udalosť s veľkými stratami); *Vojna na Balkáne je pre mnohých novým Vietnamom: Malý národ, Srbi, bojujú proti presile* (vietnamský konflikt ako vojenská udalosť, v ktorej slabší aktér bojuje proti dominantnému aktérovi); *Stále častejšie sa hovorí, že Irak sa stáva pre USA novým Vietnamom. Irackí povstalci si osvojili novú taktiku. Unášajú cudzincov a chcú tak donútiť krajiny, ktoré sú v Iraku, aby sa stiahli* (vietnamský konflikt ako vojenská udalosť, v ktorej dominantná mocnosť prehráva); *Narodil sa v Amerike, ako dieťa sa bál, že aj on bude v akomsi novom Vietname prinútený zabíjať nevinných* (vietnamský konflikt ako vojenská udalosť, ktorá sa spája so psychickými traumami účastníkov) a pod. Platí teda, že prvok Y (v tomto prípade *Vietnam*) vymedzuje základný kategorizačný rámec a jeho uplatnením v rôznych konštrukciách sa zdôrazňujú alebo rozvíjajú rôzne aspekty tohto rámca. Jedným z častých spôsobov kontextuálnej explikácie býva tiež napríklad vedľajšia veta zreteľa, porov. ... *pokiaľ ide o protimonopolnú politiku, Google je novodobý Microsoft*.

Pri apelatívach sú prvky rámca inferované jednoznačnejšie, porov. *Biela je nová čierna* (rámec: obľúbená, módna farba); *Behanie je nový golf* (rámec: populárny šport); *Sedenie je nové fajčenie* (rámec: zdraviu škodlivé aktivity). Oproti tomu propriá disponujú bohatou rámcovou štruktúrou, do ktorej sú inkorporované encyklopedické aj kultúrne vedomosti, z ktorých hovoriaci čerpajú pri interpretácii významu (porov. Athanasiadou, 2023).

Rámcové vedomosti, ktoré sprevádzajú vlastné meno, môžu byť v niektorých prípadoch dostupné ľahšie (na základe znalosti vlastného mena), napr. *Každý rodič by chcel mať doma nového Einsteina* (Einstein ako salientný prvok kategórie múdrych, inteligentných osôb). Práve takéto ľahko dostupné rámce umožňujú spustenie procesu apelativizácie, porov. apelatívum *einstein* „kto je mimoriadne múdry, inteligentný (podľa amerického fyzika nemeckého pôvodu A. Einsteina)“: *doma im rastie malý e.; einsteinovia našej vedy* (SSSJ, 2006)¹⁰. Naopak, ťažšie dostupné rámce, vytvárané ad hoc a bohato informačne saturované, proces apelativizácie sťažujú. Komplexná informačná štruktúra propria sa vstupom do konštrukcie XYZ často redukuje, porov. *Mníchov 2*. tragická dejinná udalosť, keď Československo v septembri 1938 odstúpilo Nemecku pohraničné územia Čiech a Moravy po ústupčivom postoji Francúzska a Spojeného kráľovstva k požiadavkám nacistického Nemecka, pren. *bol to Mníchov slovenského filmu* udalosti negatívne ovplyvňujúce slovenskú kinematografiu (SSSJ, 2015). Apelativizácia je teda v tomto prípade procesom, v ktorom sa jedna sémantická charakteristika z bohato štruktúrovaného informačného klastra primárneho propria (negatívny vplyv udalostí v Mníchove) stáva základom zovšeobecneného významu apelativizovanej jednotky. V konštrukciách XYZ sa zdrojový konceptuálny klaster zachováva a v konkrétnej konštrukcii môžu byť aktualizované rôzne charakteristiky tohto znalostného pozadia, porov. ... *on za tým cíti akoby prípravu nového Mníchova, zopakovanie veľmocenskej hry o nás bez nás* (udalosti v Mníchove ako hra veľmocí); ... *strategickým*

---

¹⁰ Napríklad toponymá bývajú pravidelne apelativizované pri pomenovaní výrobkov pochádzajúcich z daného mesta alebo lokality, porov. *madeira* jemná tkanina s dierkovanou výšivkou (podľa ostrova Madeira), *madras* vzdušná biela bavlnená tkanina s nepravidelne usporiadanými farebnými pásikmi al. kockami (podľa mesta Madras v Indii), *malaga* dezertné víno svetlej, červenožltej al. tmavej farby vyrábané na juhu Španielska, malagové víno (podľa chráneného označenia pôvodu liehoviny Malaga a mesta s rovnakým názvom), *manila* textilná surovina z vlákien banánových rastlín používaná na výrobu povrazov, hrubého papiera al. tenkého kartónu s hladkým bledohnedým povrchom, manilská konopa (podľa filipínskeho mesta Manila), ale zriedkavo pri dejových pomenovaniach motivovaných nejakou minulou udalosťou, porov. *maglajz* „nejasná chaotická situácia, zmätok, veľký neporiadok (podľa bitky pri meste Maglaj v Bosne)“, porov. (SSSJ 2015). Metonymie typu MIESTO za VÝROBOK sú kognitívne dostupnejšie ako metonymie typu MIESTO za UDALOSŤ, ktoré apelativizácii podliehajú zriedkavejšie. Dôvodom nie je pritom frekvenčný aspekt (obe metonymické schémy sú v úze frekventované), ale práve informačná komplexnosť, a teda aj ťažšia dostupnosť kognitívneho rámca príslušnej udalosti.

politickým cieľom na etnickom princípe organizovanej maďarskej menšiny môže byť akýsi „nový Mníchov“, pripojenie týchto oblastí k Maďarsku (udalosti v Mníchove vedúce k strate územia); Francúzsko je schopné zopakovať nový Mníchov 1938 nielen pre Izrael, ale i samo pre seba (udalosti v Mníchove ako zrada) a pod.

Rozkolísanosť týkajúca sa písania veľkých písmen pri propriách, ktoré figurujú v daných typoch konštrukcií, je motivovaná neistotou, ako interpretovať substantívum v pozícii prvku Y: ako pomenovanie jednotliviny v pozícii salientného prvku kategórie alebo ako výraz so zovšeobecneným pojmovým významom, teda označenie triedy prvkov s istou vlastnosťou, porov. *Zjavne sa pokúsia zorganizovať v Rusku nový Majdan podľa ukrajinského scenára. – To, čo sa dialo v Moskve, bol pokus o nový majdan.* Podľa niektorých autorov práve metaforicko-metonymická povaha príslušnej konštrukcie znamená, že každé použitie propria v tomto type štruktúry možno automaticky chápať ako prípad apelativizácie (Athanasiadou, 2023). V iných prístupoch sa v tejto súvislosti uvažuje o tzv. koercii. Koercia je jav súvisiaci s nekompozičným a komplexným významom konštrukcií. Mnohé konštrukcie ovplyvňujú významy výrazov v konštrukcii, čím spôsobujú, že tieto výrazy vyjadrujú významy, ktoré by inak nemali (Endresen – Janda, 2020). Temporálna konštrukcia XY(Z) si teda „vynucuje“, aby proprium v príslušnom kontexte vyjadrovalo zovšeobecňujúci pojmový význam (príčom tento apelatívny význam sa nemusí nevyhnutne konvencionalizovať ako samostatná, slovníkovo vymedzená významová jednotka, pri ktorej je potrebný zápis s malým písmenom)¹¹.

Súhrnne možno konštatovať, že pri použití daných konštrukcií v komunikácii má metonymická transpozícia dvojakú funkciu: i) vzorový prvok Y zo zdrojovej domény funguje ako istá komunikačná skratka na vyjadrenie intendovaného významu, čo znamená, že kognitívne úsilie vynaložené na metonymické kódovanie je menšie ako v prípade doslovného pomenovania;

---

¹¹ Podobné prípady gramatických koercií sme interpretovali v štúdiách Kyseľová – Ivanová (2025) a Ivanová (2023). Distributívna konštrukcia *Ponatierral chlieb* vynucuje plurálové čítanie substantíva *chlieb* (= krajce chleba) na základe metonymie CELOK za ČASŤ (pozri bližšie Kyseľová – Ivanová, 2025), fázová konštrukcia *Pustila sa do halušiek* zasa udalostné čítanie substantíva *do halušiek* (= do jedenia halušiek) na základe metonymie ÚČASTNÍK DEJA za DEJ (porov. Ivanová, 2023). Koercia však nemusí nevyhnutne viesť k vymedzeniu novej lexie, napríklad dejového významu pri substantíve *haluška*.

ii) vzorový prvok Y zo zdrojovej domény môže evokovať rámec s bohatými encyklopedickými znalosťami, čo znamená, že kognitívne úsilie vynaložené na metonymické kódovanie prináša väčšiu bohatosť kontextových informácií (Papafragou, 1996). To potvrdzuje predpoklad, že vzory majú jednoznačný kognitívny status a „ľudia ich používajú pri posudzovaní kvality príkladov“ (Lakoff, 1987, s. 446). Interpretáciu štruktúr zároveň uľahčuje konštrukčný význam, ktorý predstavuje idiosynkratický externý príspevok k významu, aktivovaný nezávisle od interných špecifikácií konštrukcie (lexikálnych prvkov obsadzujúcich otvorené pozície príslušnej konštrukcie).

LITERATÚRA

ATHANASIADOU, Angeliki: Paragon and antonomasia: Similar but/and different? In: *Lingua*, 2023, roč. 288, č. 2, 103522.

BARCELONA, Antonio: Metonymy behind grammar: The motivation of the seemingly “irregular” grammatical behaviour of English paragon names. In: *Studies in linguistic motivation*. Eds. G. Radden – K.-U. Panther. Berlin: Mouton de Gruyter 2004, s. 357 – 374.

BRDAR, Mario: Intensification and metonymy in some XYZ constructions: From the Bible to Einstein. In: *LaMiCus – Language, Mind, Culture and Society*, 2017, roč. 1, č. 1, s. 110 – 135.

BRDAR-SZABÓ, Rita – BRDAR, Mario: The Bruce Willis of sandwiches: The Y of X is Y of Z construction on its journey towards a paragon model, as one way of achieving intersubjectivity. In: *Diadorim*, 2020, roč. 22, č. 2, s. 277 – 302.

BRDAR-SZABÓ, Rita – BRDAR, Mario: Metonymic indeterminacy and metalepsis: Getting two (or more) targets for the price of one vehicle. In: *Figurative Language – Intersubjectivity and Usage*. Ed. A. Soares da Silva. Amsterdam, New York: John Benjamins Publishing Company 2021, s. 175 – 212.

DANCYGIER, Barbara – SWEETSER, Eve: *Figurative Language*. Cambridge: Cambridge University Press 2014.

ENDRESEN, Anna – JANDA, Laura A.: Taking Construction Grammar One Step Further: Families, Clusters, and Networks of Evaluative Constructions in Russian. In: *Frontiers in Psychology*, roč. 11, č. 574353.

FRIED, Mirjam: KONSTRUKČNÍ GRAMATIKA. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Brno: Masarykova univerzita 2017. Dostupné na [https://www.czechency.org/slovník/KONSTRUKČNÍ GRAMATIKA](https://www.czechency.org/slovník/KONSTRUKČNÍ_GRAMATIKA) [posledný prístup: 17. 11. 2025].

GEERAERTS, Dirk: *Diachronic prototype semantics. A contribution to Historical Lexicology*. Oxford: Oxford University Press 1997.

GLUCKSBERG, Sam – KEYSAR, Boaz: Understanding metaphorical comparisons: Beyond similarity. In: *Psychological Review*, 1990, roč. 97, č. 1, s. 3 – 18.

GOLDBERG, Adele: *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press 1995.

GOLDBERG, Adele: *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press 2006.

IVANOVÁ, Martina: Kto je slovenský Leonardo da Vinci? O jednom type metaforicko-metonymických konštrukcií v slovenčine. In: Kultúra slova, 2022, roč. 56, č. 1, s. 3 – 18.

IVANOVÁ, Martina. Substitúcie situačných aktantov v slovenčine. In: Slovo a slovesnosť, 2023, roč. 84, č. 1, 26 – 55.

KÖVECSES, Zoltán – RADDEN, Günther: Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. In: Cognitive Linguistics, 1998, roč. 9, č. 1, s. 37 – 77.

KYSEĽOVÁ, Miroslava – IVANOVÁ, Martina: When One Is Not Enough. Coercing Distributive Reading through Metonymy. In: Slovenská reč, 2025, roč. 90, č. 2, s. 126 – 151.

LAKOFF, George: Women, Fire, and Dangerous Things: what Categories Reveal about the Mind. Chicago: University of Chicago 1987.

Omnia Slovaca IV Maior Beta. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i. Dostupné na <http://ske.juls.savba.sk/bonito/index.html>.

PAPAFRAGOU, Anna: On metonymy. In: Lingua, 1996, roč. 99, č. 4, s. 169 – 195.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1 134 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1 100 s.

VEALE, Tony: The ABCs of XYZs: Creativity and conservatism in humorous epithets. In: Cognition, experience, and creativity. Eds. J. Manjaly – B. Indurkha. New Delhi: Orient Blackswan 2014, s. 135 – 154.

Z DEJÍN NÁŠHO JAZYKA

Úvod. Predspisovné obdobie 1. Prehistorické obdobie

PAVOL ŽIGO

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: The cycle of twelve contributions from the cycle *Excerpts from the Past of Our Language* aims to bring to light several significant milestones in the history of the Slovak language in its pre-literary and literary periods, i.e. from the times before the first codification by A. Bernolák in 1787 and after this milestone until the end of the 20th century. We present the development of the linguistic basis of our language based on the historical-comparative reconstruction method. These are the long-standing results of prominent Slavists, who formulated their conclusions by consistently comparing developmental tendencies in Slavic languages, especially because no coherent texts have been preserved from our territory from the Proto-Slavic period.

Key words: history of standard Slovak, pre-standard period, Indo-European, Proto-Slavic language, the pre-Great Moravian time

Úvod

Cyklus dvanástich príspevkov *Z dejín nášho jazyka*, ktorého prvú časť práve začínate čítať, si kladie za cieľ priblížiť niekoľko významných medzníkov z dejín slovenského jazyka v jeho predspisovnom aj spisovnom období, t. j. od najstarších čias po prvú kodifikáciu A. Bernolákom v r. 1787, a po tomto medzníku až po koniec 20. storočia. Jednotlivými príspevkami chceme nadviazať na sériu článkov R. Krajčoviča *Kapitoly z dejín jazykovej kultúry*¹, ktoré autor uverejňoval na stránkach nášho časopisu pred 45 rok-

¹ KRAJČOVIČ, Rudolf: Kapitoly z dejín jazykovej kultúry. *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 14 – 17; *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 154 – 159.

mi, ale najmä na viaceré vydania vysokoškolských učebníc *Dejiny spisovnej slovenčiny*², *Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny*³ a *Ako čítať a interpretovať texty v starej slovenčine a češtine*⁴.

Sme si vedomí, že v rámci jednotlivých častí nemožno vyčerpávajúcim spôsobom uviesť všetky detaily sledovaných etáp, napriek tomu chceme v konkrétnych tematických celkoch pripomenúť význam písomných prameňov pre poznanie jazyka v minulosti, pretože v súčasnosti majú v univerzitnom vzdelávaní kurzy z historických jazykovedných disciplín kvantitatívne aj kvalitatívne klesajúcu tendenciu. Ťažiskom našich príspevkov budú také historické udalosti a medzníky, ktoré viedli k zmene jazykových noriem, resp. podmienili zmeny v kodifikácii. Tento prístup k starším dejinám jazyka treba vnímať aj s vedomím, že poznatky o jednotlivých obdobiach sú formulované na základe písomných prameňov, ktoré v úplnej miere neodrážajú živú podobu jazyka v sledovanom období, ale sú – najmä v období pred kodifikáciou – svedectvom o jazyku a štýloch písomností. V závislosti od dobových žánrov sú tieto historické texty podmienené aj jazykovým manierizmom, záväznými administratívnymi formulami a ovplyvnené sú aj jazykovými zvyklosťami pisára. Preto si jazyková interpretácia prameňov vyžaduje citlivé hodnotenie všetkých hláskoslovných, gramatických aj lexikálnych prvkov konkrétneho textu a všetkých mimojazykových okolností, ktoré s ním v danej dobe súviseli. Mnohé formulácie z jednotlivých častí cyklu, údaje a interpretácie prameňov možno doplniť ďalšími poznatkami, vzťahmi aj neznámymi väzbami, ktoré zvýšia hodnotu historických pramenných textov, budú podnetom na návraty k minulosti nášho jazyka a posunú naše poznanie ďalej.

Periodizácia

Spojením prehľadov o používaní a stabilizácii jednotlivých prvkov jazyka v jeho predspisovnom období a v etapách jeho kodifikovaných podôb dospievame k súhrnnému prehľadu dejín slovenského jazyka, ktoré sme v rámci nášho cyklu pripravili podľa tejto chronologizácie:

² KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava. Univerzita Komenského 2002, 2006, 2012. 249 s.

³ KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: *Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny*. Bratislava. Univerzita Komenského 1999, 2004, 2015. 212 s.

⁴ ŽIGO, Pavol: *Ako čítať a interpretovať texty v starej slovenčine a češtine*. Bratislava. Univerzita Komenského 2024. 210 s.

Predpisovné obdobie

- prehistorické obdobie (pred 8. storočím)
- predveľkomoravské obdobie (prvá tretina 9. storočia), veľkomoravské obdobie (druhá polovica 9. storočia), povelkomoravské obdobie (10. – 11. storočie)
- staršie predpisovné obdobie slovenčiny (12. – 16. storočie)
- používanie češtiny v slovenskom prostredí predpisovného obdobia (staršie obdobie /pred 16. storočím/, mladšie obdobie /16. – 18. storočie/)
- mladšie predpisovné obdobie slovenčiny (16. – 18. storočie)

Spisovné obdobie

- bernolákovské obdobie (1787 – 1846)
- štúrovské obdobie (1846 – 1852)
- reformné obdobie (1852 – 1863)
- matičné a martinské obdobie (1863 – 1918)
- medzivojnové obdobie (1918 – 1940)
- súčasné obdobie (po r. 1940)
- Quo vadis, lingua nostra?

Prehistorické obdobie – od indoeurópciny k praslovančine

Postupná vnútorná diferenciacia praslovanskej jazykovej jednoty nebola prudkým, priamočiarym ani jednoduchým či rýchlym procesom. Išlo o stáročia trvajúci prirodzený vývin podmienený vtedajšími historickými zmenami, novým prostredím v dôsledku migračných vln a trvalejším životným prostredím. Na pozadí týchto skutočností dospeli jazykovedci využitím historicko-porovnávacej metódy k poznatkom zhrnutým v migračno-integračnej teórii o pôvode slovanských jazykov, ktorú sformuloval R. Krajšovič v polovici sedemdesiatych rokov minulého storočia⁵ a dodnes je rešpektovaná na medzinárodnej slavistickej úrovni. Vývin neskoršej praslovančiny, jej rozpad rovnako presvedčivo chronologizoval začiatkom osemdesiatych rokov aj brniansky jazykovedec Arnošt Lamprecht⁶, pozornosť si zasluhuje

⁵ KRAJŠOVIČ, Rudolf: Slovenčina a slovanské jazyky. I. Praslovanská genéza slovenčiny. Bratislava: SPN 1974. s. 14 a n.

⁶ LAMPRECHT, Arnošt: Praslovanština. Brno. Univerzita J. E. Purkyně 1987. 200 s.

dvojzväzková monografia T. Gamkrelidzeho a V. V. Ivanova *Indo-European and the Indo-Europeans. Indoevropejcy i indoevropejskij jazyk*⁷ a z domáceho vedeckého prostredia významná práca L. Králik *Stručný etymologický slovník slovenčiny*⁸.

Prehistorickým obdobím začiatkov slovenského jazyka sa označuje etapa, v ktorej nevznikli písomné pamiatky v domácom jazyku, ale je obdobím protogenézy, prastarého vývoja jazyka. Medzníkmi jazykového zjednotenia slovanského obyvateľstva na našom území sa stali dva nadkmeňové útvary – Nitrianske kniežatstvo na čele s Pribinom a Moravské kniežatstvo na čele s Mojmirom I., najmä po tom, ako sa v roku 833 Mojmír zmocnil Nitrianskeho kniežatstva, vyhnal Pribinu z Nitry, spojil obidve kniežatvá a vytvoril základy nového štátneho útvaru tunajších Slovanov – Veľkej Moravy.

Predpokladá sa, že v rozmedzí 5. – 8. storočia ešte nemožno hovoriť o slovanskom národe či štátnom útvare, ale o kmeňovom usporiadaní. Vtedajšie kmene spájalo množstvo hmotných aj duchovných, z nášho pohľadu aj jazykových znakov. Vnútorne členenie starých Slovanov sa opiera o najjednoduchšie aj najpravdepodobnejšie – územné kritérium. Z doterajších názorov o pravlasti Slovanov prevažuje vymedzenie ich pôvodného územia medzi riekami Dneper, Dnester, Odra a Visla. Predpokladá sa, že klasická praslovančina sa sformovala v 4. – 8. storočí z predchádzajúceho protobaltského – baltsko-slovanského spoločenstva.

Pôvod praslovančiny, jej charakteristické znaky a rozpad

Je celkom prirodzené, že praslovančina mala svoje predchádzajúce vývinové etapy, v ktorých sa predpokladá ešte väčšia miera spoločných prvkov slovanských aj neslovanských jazykov. Ide o **indoeurópsky prajazyk** s množstvom znakov, spoločných v jazykoch na území od Indie po Atlantický oceán, znakov, ktoré sa nevyskytujú len v slovanských jazykoch, ale svojím pôvodom siahajú až za hranice 2. tisícročia pred naším letopočtom. Príkladom môže byť napr. slovo *mlieko*, ktorého praslovančná podoba

---

⁷ GAMKRELIDZE, Tamaz – IVANOV, Viačeslav: *Indo-European and the Indo-Europeans / Indoevropejcy i indoevropejskij jazyk*. Vol. 1 – 2. Tbilisi. Universitetis gamomcemloba 1987. 460 + 540 s.

⁸ KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. 2. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2019. 704 s.

*melko je hláskoslovne blízka nemeckej podobe *die Milch* či anglickej podobe *milk*. Pri takomto uvažovaní však treba pozorne overovať spoločný pôvod slov a odlíšiť ich od slov prevzatých z iných jazykov.

Formovanie sa základov jednotlivých slovanských jazykov súvisí s rozpadom pôvodnej praslovanskej jednoty v pomigračnom období, t. j. po 5. – 6. storočí, a ďalšími integračnými aj diferenciačnými zmenami integračného obdobia 8. – 9. storočia a po 10. storočí s výraznými zmenami konštitutívneho obdobia jazykového vývinu⁹. Pretože z toho obdobia sa nezachovali súvislé texty, povahu a následnosť jednotlivých zmien možno identifikovať historicko-porovnávacou rekonštrukčnou metódou, usúvzťazňovaním rozdielov a ich mierou v jednotlivých slovanských jazykoch. S najstarším obdobím rozpadu praslovanskej jednoty súvisí zmena hláskoslovných skupín, v ktorých sa vyskytovali spoluhlásky *l*, *r* a samohláska *o* alebo *e*. Podstatou tejto zmeny bolo, že si tieto spoluhlásky v susedstve samohlásky „vymenili“ s ňou miesto a podľa jednotlivých slovanských makroareálov¹⁰ – západoslovanského, východoslovanského či južnoslovanského – sa vyvinula špecifická hláskoslovná skupina¹¹. Najstaršou hláskoslovnou zmenou v období 10. – 11. storočia bolo sťahovanie tvarov (kontrakcia), zánik spoluhlásky *j* medzi dvoma samohláskami. Uskutočnila sa v dvoch predpokladaných etapách – najprv medzi dvoma samohláskami zanikla spoluhláska *j* a po tejto zmene dve samohlásky, ktoré sa ocitli v susedstve, splynuli do jednej dlhej: *novaja > *novaa* > *nová*; praslovanská podoba podstatného mena *pojasъ sa zmenila najprv na *poas, potom na *pás*, pri slovesách rovnako *stojati > *stoati > *státi*¹², v prítomnom čase *volaješъ > *voláš* atď. Ide o najstaršiu hláskoslovnú zmenu v období rozpadu praslovančiny, pretože sa vykonala aj v takých skupinách hlások, v ktorých sa nachádzali jery a nosové samohlásky, ktoré sa menili až po kontrakcii: *novъjъ > *nový*. Kontrakcia je typická pre západoslovanské a južnoslovanské jazyky s celkom prirodzenými typickými drobnými odchýlkami; vo východoslovanských jazykoch sa kontrakcia neuskutočnila, resp. mala neúplný priebeh (zachované podoby *pojas* = *pás*, *novyj* = *nový*, *ženou/ženoj* = „ženou“).

⁹ Periodizáciu pozri KRAJČOVIČ, R., 1974, s. 14.

¹⁰ Pojmom *makroareál* sa v historickej a areálovej jazykovede označuje územie spoločných jazykových znakov za pomedzím súčasných národných jazykov.

¹¹ Napr. v slovách *zolto > *zlato*, *zloto*, *золото* (*zoloto*), *dervo > *drevo*, *дерево* (*derevo*).

¹² V neskoršej fáze vývinu v slovenčine v neurčitkových tvaroch zanikla na ich konci samohláska *-i*.

K typickým odchýlkam medzi slovenčinou a češtinou patrí odlišný priebeh kontrakcie pri zámenách: v češtine sa kontrakcia vykonala aj v zámenách – tvary *mého, tvého, svého*, resp. aj v prípade niektorých najstarších zložených slov typu **vojevoda > vévoda* (v slovenčine *vojvoda*). Na slovenskom jazykovom území sa zachovali tvary zámen *môjho, tvojho, svojho*.

Základnou osobitosťou praslovančiny bolo, že každá slabika bola zakončená na samohlásku. V súčasnom jazyku je celkom prirodzené rozdeliť na slabiky slová *ru-ka, no-ha, vo-da, ry-ba*, v praslovančine však aj dnešné jednoslabičné aj viacslabičné slová typu *dom, syn, deň, pes, rak* či slová *otec, kopec, piesok* mali v porovnaní so súčasnosťou ešte viac slabík: ak na konci slabiky nebola taká samohláska, akú poznáme aj dnes, za spoluhláskou boli na konci slabiky redukované samohlásky, jery. Jery boli dve redukované, neúplné samohlásky – *ь* (tvrdý jer) a *ѣ* (mäkký jer) a ich protiklad identifikujeme podľa toho, či mali schopnosť mäkčiť predchádzajúcu spoluhlásku (túto vlastnosť mal iba mäkký jer – *ѣ*). S obdobím 10. storočia sú späť ich vývinové zmeny spoločné pre všetky slovanské jazyky, t. j. akési „striedanie“ samohlások v jednotlivých pádoch: *sen – sna, pes – psa, deň – dňa, otec – otca...* Ide o dôsledok procesu, ktorý sa odborné nazýva *zánik a vokalizácia jerov*. Jeho pravidelnosť bola podmienená súvislým radom po sebe idúcich slabík s takouto redukovanou samohláskou a slabiky sa vždy počítali od konca slova: jery v nepárnych slabikách z funkčného hľadiska zanikali, v párnych slabikách sa menili na plné vokály – vokalizovali sa: dvojslabičné praslovanské slovo **sь-nь* sa po zániku nepárneho jeru a vokalizácii párneho zmenilo na *sen*; v druhom páde sa z podoby **sь-na* vyvinula dnešná podoba *sna* (započítavala sa aj predložka s jerom a výsledky zmien boli rovnaké ako v bezpredložkových tvaroch: praslovanská podoba **sь рь-sь-mь > so psom*¹³, ale z predpokladaného spojenia **vь do-mь*, pretože sa v druhej slabike od konca vyskytovala samohláska *o* a neredukovaný vokál (jer) a slabiky s jermi sa „počítali“ odznova, čím sa jer v predložke ocital v nepárnej pozícii: vznikla tak podoba *v dom*¹⁴, nie „*vo*“ *dom*. Pravidelnosť

¹³ Tvrdý jer sa na stredoslovenskom jazykovom území zmenil na *o*, v západoslovenskom a českom areáli sa zmenil na *e*, preto sú tu podoby *se psem*; tento jav je svedectvom najstarších diferenciatívnych zmien v týchto jazykoch.

¹⁴ V praslovančine a dnes aj vo východoslovanských a južnoslovanských jazykoch vo význame *do domu*.

tejto zákonitosti sa v našom jazyku funkčne menila a jej výsledkom sú súčasné podoby *mach* (*mъchъ) – *machu*, *lan* (*lъnъ) – *lanu* oproti očakávaným podobám *mach* – „*mcha*“, *lan* – „*lna*“, vyskytujúcim sa v niektorých slovanských jazykoch.

Treťou významnou zmenou, ktorá je spätá s vývinom v 10. storočí a diferencuje vnútorné členenie slovenského jazykového areálu a jeho pomer s českým jazykovým územím, je zánik nosových samohlások (nosoviek) – denazalizácia. Týka sa vývinu praslovanských nosových hlások *o* vo výslovnosti [on], *e* vo výslovnosti [en]. Nosová samohláska *o* sa po denazalizácii v slovenčine aj v češtine vyvinula rovnako – jej výsledkom je samohláska *u*: praslovanské východiskové podoby typu *rъka, *ротъ, *госъ, *можъ majú súčasné podoby *ruka*, *pút*, *hus*, *muž* nielen v slovenčine a v češtine (podoba slova *pout* so zachovanou hláskou *o*), ale aj v ďalších slovanských jazykoch. Prítomnosť nosoviek dokazuje poľština, v ktorej nosovky nezanikli, ale aj slová, ktoré zo slovanských jazykov ešte pred zánikom nosoviek prenikli do starej maďarčiny: *гъба > *gomba* = huba, *срѣдѣ > *szomszéd* = sused, *топа > *tompa* = tupý... Nosová samohláska *e* sa najprv zmenila na hlásku *ä*, jej ďalší vývin sa z územného hľadiska líšil: pôvodná podoba tejto hlásky sa zachovala v stredoslovenskom jazykovom areáli: typ *päta*, *mäso*, *mäký*, vo východoslovenskom jazykovom areáli sú to podoby *peta*, *meso*, *meký* a v západoslovenskom jazykovom areáli ide o podoby *pata*, *maso*, *mak(k)y*. Nosová samohláska *e* sa zachovala v susednej poľštine a jej minulú prítomnosť v našom jazyku dokazujú slová prevzaté do starej maďarčiny z praslovanskej podoby: *рѣтъкъ > *péntek* = piatok, *грѣда > *gerenda* = hrada, *свѣтъ > *szent* = svätý...¹⁵ Spoločný praslovanský pôvod jednotlivých slovanských jazykov dokazuje aj veľké množstvo takých slov, ktoré človek pri dorozumívaní používal od najstarších čias a v ktorých v slovanskom jazykovom prostredí nedošlo k ďalším vývinovým hláskovým zmenám (napr. podstatné mená *buk*, *dub*, *dym*, *voda*, *syn*, *myš*, *mak*, *malina*, *ryba*, *rak*, všetky osobné zámená – *ja*, *ty*, *on*, *ona*, *ono*, *my*, *vy*, *oni*, ale aj číslovky *dva*, *sto*).

¹⁵ Podrobne priebeh a výsledky javu pozri KRAJČOVIČ, R., 2018, s. 32 a n.; Atlas slovenského jazyka. Zv. 1. Bratislava. Vydavateľstvo SAV 1968. s. 84 – 117; Обчешславиянскиј лингвистицекјј atlas. Vypusk 2a. Refleksy *e*. Moskva 1990. 176 s.; Обчешславиянскиј лингвистицекјј atlas. Vypusk 2b. Refleksy *o*. Wrocław 1990. 124 s.

Predchádzajúci vývin jazykového základu nášho jazyka sme uviedli na základe historicko-porovnávacej rekonštrukčnej metódy s ostatnými slovan-skými jazykmi. Ide o dlhoročné výsledky množstva významných domácich aj zahraničných slavistov, ktorí svoje závery sformulovali dôsledným porovnaním vývinových tendencií v jednotlivých jazykoch, najmä s ohľadom na skutočnosť, že z praslovanského obdobia, resp. do cyrilo-metodovskej misie na naše územie v druhej polovici 9. storočia – a potom aj z neskorších čias – sa z nášho územia nezachovali súvislé texty. Na ďalšie vývinové obdobia nášho jazyka a jazykových pamiatok od najstarších čias až po súčasnosť sa zameriame v ďalších častiach nášho cyklu. Už v nasledujúcom príspevku bude reč o staroslovienskej kultúrnej, duchovnej a jazykovej tradícii na našom území.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

... a sem sme v Gemi odkladali nápoje

STELLA ONDREJČIKOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Abstrakt: The article deals with words used in the dialects of the Gemer region to refer to containers used to store liquids in the traditional Gemer household. The article also points out the motivation behind the names of the containers and the purpose of their use, such as their shape, the capacity of liquids they contain, the material they are made of, or other aspects. Also interesting is the adaptation of some words originating from the Hungarian and German languages into Gemer dialects.

Keywords: Slovak dialects, dialects of Gemer region, containers used in household

*Najrašé bi či splačiy tú dlžobu, ale ňemám zo šoho, sťažoval sa dlžník z Ratkovského Bystrého pri Revúcej. V závere nášho nedávneho príspevku v tejto rubrike, ktorý sme nazvali *Sem sme v Gemi odkladali potraviny...* (Ondrejčíková, 2025), sme sa vám tiež zadlžili istým sľubom. Zaviazali sme sa, že sa k téme nádob používaných v gemerskej domácnosti ešte vrátíme. My však – na rozdiel od informátora z Ratkovského Bystrého – našu podlžnosť, našťastie, máme z čoho splatiť. Na nasledujúcich stranách vám predstavíme bohatý inventár pomenovaní nádob, v ktorých sa v Gemi uskladňujú tekutiny a nápoje. Spoločne sa pozrieme nielen na motiváciu vzniku názvov niektorých nádob (je ňou napríklad ich objem, účel, ktorý splňajú*

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0085/26 Slovník slovenských nářečí IV. – 2. etapa. V príspevku uvádzame názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami prijatými v Slovníku slovenských nářečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (pozri Slovník slovenských nářečí I., 1994, s. 38 – 39).

v domácnosti, či materiál, z ktorého sú vyrobené), ale pri vybraných názvoch poukážeme aj na ich pôvod v iných jazykoch a hláskovú adaptáciu do gemerských nárečí, keďže v prípade týchto nárečí sa najčastejšie stretávame s prevzatiami z nemčiny a maďarčiny.

Do témy nádoby na tekutiny sme načreli už v spomínanom predošlom príspevku, pretože nádoby či zásobníky, ktoré sa používajú na uskladňovanie a prenos potravín či surovín, sú viacúčelové a často slúžia aj na uchovanie a prenos nápojov či iných tekutín. Mohli ste sa tak napríklad dočítať, že sudy – v Gemeri známe aj ako *boški* či *gence* – popri využití na konzervovanie kyslej kapusty poslúžia aj na uskladnenie alkoholu, najčastejšie piva a vína, sa dostali do frazeologického prirovnania *opití ako boška* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota) a podľa ľudovej etymológie *boški* stoja (respektíve kotúľajú sa) aj za vznikom názvu stredogemerskej obce Slavošovce v okrese Rožňava.

Nevyhnutnou a základnou tekutinou v každej domácnosti je voda. Bezfarebná číra kvapalina bez zápachu či chuti. A predsa taká dôležitá. Voda hasí smäd, vodou sa zalieva úroda, z vody sa varí, pomocou vody sa upratuje a očisťuje. Voda zachováva život. Väčšie zásoby vody sa do domácností, najčastejšie do kuchyne, prinášajú vo *vedre*, ktoré je prevažne plechové (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota; Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca). Z tvaroslovných variantov je nám zo stredného Gemera známe ešte derivované pomenovanie *vedžiarco* (Mokrú Lúka, o. Revúca) s hláskovým variantom *vedierco* z nárečí stredného Gemera a gemerského Horehronia (Muránska Huta, o. Revúca; Šumiac, o. Brezno). Po celom Gemeri roztrúsené – v strednom Gemeri azda najrozšírenejšie – je apelaatívum *roška/roška* (Klenovec, o. Rimavská Sobota; Rozložná, Rochovce, Gemerská Poloma, Brdárka, o. Rožňava), z východného Gemera poznáme hláskovú podobu *ročka* (Vyšná Slaná, o. Rožňava). Obyčajne sa pôvod tohto slova vysvetľuje ako prevzatie z maďarského pomenovania vedra – *rocška* [ročka] (porov. Gerstner a kol., online, heslo *rocška*; Gregor, 2023, s. 725 – 726), ktoré je známe napr. aj vo zvolenských a v novohradských nárečiach (porov. Atlas slovenského jazyka IV, 1984a, mapa VI/46; Slovník slovenských nárečí III, 2021, s. 269) a v gemerských nárečiach sa adaptovalo s náležitou hláskovou zmenou *č* > *š*. V nárečovom archíve je zaznamenaný výrok z Gemerskej Polomy opisujúci drevenú *rošku*, ktorá – podľa informá-

torky – *má tvar ako žochtár*, ale má pohyblivé držadlo po oboch stranách pripevnené o nádobu (o žochtári v nasledujúcom odseku). Voda sa v minulosti prinášala do domácnosti najčastejšie zo studne. *Vedro misím zo studni vitáhnúć s kvakó* (s hákom), vysvetľovala nám ďalšia informátorka, tentoraz z Brusníka v okrese Revúca. Okrem vedra slúži na prenos vody aj krhla, ktorej názov *kupa*¹ bol prevzatý z maďarčiny v nezmenenom tvare (porov. Gerstner a kol., online, heslo *kupa*; Gregor, 2023, s. 541), porov. doklady z Kocihy (o. Rimavská Sobota): *Doňes kupu na vodu!*; *Choj s kupkou na vodu!*

V tradičnej slovenskej kuchyni sa okrem vody bezpochyby vyskytovalo aj mlieko – spravidla kravské, kozie a ovčie. Ako uvádza Kiliánová a kol., „pitie čerstvo nadojeného mlieka bolo výnimočné, obyčajne sa pilo chladené alebo ako kyslé mlieko. [...] Mlieko sa nepilo len od smädu, často sa podávalo ráno a večer k jedlu [...] Mlieko sa zužitkovávalo aj na prípravu rôznych mliečnych produktov. Z kravského mlieka sa robilo maslo a tvaroh, z ovčieho syr, bryndza, oštiepky a parenice. Z mlieka sa varili rôzne druhy mliečnych jedál, často sa používalo na prípravu aj ako prísada na zjemnenie chuti polievok, omáčok, prívarkov, kaší, koláčov ap. Spotreba mlieka v minulosti závisela od sociálneho postavenia domácností. Najmä v horských a podhorských oblastiach mlieko a mliečne výrobky nahrádzali v strave mäso, teda živočíšne bielkoviny“ (online, heslo *mlieko*). Pri dojení sa mlieko zbiera do *žochtára* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota; Revúca; Gemerská Poloma, o. Rožňava), následne sa z neho precedí, porov. výrok z Revúčky (o. Revúca): *Mohla bi si precediť to mliako zo žochtára. Z Klenovca* (o. Rimavská Sobota) a Brusníka (o. Revúca) máme doloženú aj inú hláskovú podobu – *žoftar*. Ide o drevenú, prípadne plechovú nádobu s pyskom a vyvýšeným uchom. V Rozložnej pri Rožňave sa mlieko dojilo buď do plechového *žochtara*, alebo drevenej *gelety*.² Viacúčelové využitie *gelety* prezrádza nasledujúci

¹ Maďarský výkladový slovník (A magyar nyelv értelmező szótára, Bárczi – Országh, 1959 – 1962, online) uvádza medzi prvými tieto významy hesla *kupa*: 1. „kalich al. džbán“; 3. „obsah kalicha al. džbána“, oba významy sú označené kvalifikátorom *zastarávajuci*. V súčasnosti je termín frekventovaný v športe vo význame „pohár“, ktorý v uvedenom slovníku nachádzame pri 2. význame.

² Lexéma *geleta* je prevzatá zo salašníckej terminológie. Táto nádoba sa používa na uskladnenie masťa a mliečnych výrobkov, najmä bryndze či syra. Termínu *geleta* sme sa podrobnejšie venovali v predchádzajúcom príspevku (Ondrejčíková, 2025, s. 282 – 283).

výrok informátora z neďalekej Vyšnej Slanej: *Juhasi³ nosili vodu v geletoch na vaha⁴, aj dojili do geletoch*. Menšia plechová nádoba s držadlom, v ktorej sa uchováva mlieko, prípadne tekuté pokrmy, sa v Gemerí nazýva *konva⁵* i *kondľa* a tej sa dožadoval aj náš informátor z Tisovca v Rimavskosobotskom okrese vo výpovedi *Ďe je kondľa, nag idem pre mlieko*. V celom Gemerí⁶ je pre hlinený krčah alebo hrniec na mlieko (a zriedkavo i na vodu) známy názov *rajtop/räjtop/rätop*, prípadne jeho deminutívna podoba *rajtopík/räjtopík*, porov. *V räjtopíku máš skläganva mliäko* (Ratkovská Suchá, o. Rimavská Sobota); *A f sklepe plnia räjtopi mliaka*; *Prelėj to mliako zo žoftara do räjtopíka!* (Brusník, o. Revúca); *G ústam priložil rätop s čerství mliakom* (Ratková, o. Revúca); *Predávali pekniä hlinäniä hrnki, miski, räjtopíki na mliako* (Ratková, o. Revúca); *Dali mu plni rajtop mliaka* (Roštár, o. Rožňava); *Donez mi vodu do rajtopíka* (Roštár, o. Rožňava). V Rozložnej neďaleko Rožňavy slúži na spomenutý účel nielen *rajtop*, ale aj *šrepl'a* a v juhozápadnom Gemerí, napríklad v Kokave nad Rimavicou, sa používa *biel'äňik*. V okolí Revúcej je známy aj *badok/bádok* odkazujúci na plechovú nádobu či plechový hrniec, tak je to napríklad aj v týchto dokladoch z uvedeného okresu: *F tom bätku mámo ečše kuz mliaka* (Kameňany); *Nemáž dáki bádog na mliako?* (Prihradzany). V Prihradzanoch ešte chvíľu ostaneme, pretože z tejto obce do nášho archívu poputovalo aj slovo *mašinák* pomenúvajúce hlinený hrniec na mlieko, no v tejto lokalite *se volal aj spodnäk, a to bül hrnok, ktor mal spodok širší a vrh uší*. V Muránskej Dlhej Lúke pri Revúcej sa názvy tohto hrnca odlišujú na základe toho, či pomenúvajú hlinenú, prípadne kameninovú nádobu s dvoma uchami *rahaňicu*, nižšiu nádobu *rajtopík* alebo vyššiu nádobu *mliěšér*, pričom na juhu stredného Gemera sa používa aj jeho hláskový variant *mliášár*, napríklad v Kameňanoch, Prihradzanoch či Šiveticiach.

³ *Juhásmi* sa v Gemerí nazývali pastieri hôľnych oviec (porov. Rožai, 2018, s. 3; s. 16). Ide o apelatívum prevzaté z maďarského *juhász* s rovnakým významom.

⁴ Veľké nádoby s tekutinami sa jednoduchšie a praktickejšie prenášajú pomocou nosidiel, resp. drevenej žrdky, ktorej sa v Gemerí hovorí *vaha/vaha*.

⁵ V rovnakom význame sa *konva* používa aj v niektorých západoslovenských nárečiach, napr. záhorských, trenčianskych (porov. Slovník slovenských nářečí I, 1994, s. 745).

⁶ *Rajtop* ako pomenovanie hlinenej nádoby na mlieko, resp. mliečnika sa čiastočne vyskytuje aj v liptovských a vo zvolenských nárečiach (porov. Slovník slovenských nářečí III, 2021, s. 511).

V úvode článku sme už upozornili na to, že väčšina nádob v domácnosti nemá len jediné využitie. Aj mnohé z nádob, ktoré sme už vymenovali, sú viacúčelové, nepoužívajú sa teda iba na zbieranie mlieka, ale aj na zbieranie či uskladňovanie mliečnych produktov. V článku o názvoch nádob na potraviny sme sa už venovali nádobám určeným na uskladnenie tuhých mliečnych výrobkov ako syr, bryndza či maslo – boli to napríklad *puťinka*, *kad'ä*, *masel'niška*, *rajtop* či *šrepl'a* –, teraz nám preto ostáva prehľadať inventár nádob na žinčicu, smotanú a srvátku. Žinčica i čerstvo nadojené ovčie mlieko sa zbierajú do väčšej drevenej nádoby s dvoma uchami, ktorá je v hornej časti mierne rozšírená – do *puťini*⁷ (Klenovec, o. Rimavská Sobota; Rochovce, o. Rožňava). Okrem toho má však *puťina* ešte aj ďalšie využitie, ktoré nám prezradil informátor z Klenovca: *Barana zmo zasolili do puťini*. Rovnaká slovtvorná motivácia ako pri názve *mlišařa* určeného na mlieko sa uplatnila v okolí Revúcej aj pri vzniku pomenovania hrnca na zhromaždenie zbranej smotany – *smetanära* (na tomto mieste pokladáme za vhodné uviesť aj názov nádoby, ktorý vznikol podobným slovtvorným postupom – *olejňák*, doň sa v kuchyni odkladajú zásoby jedlého oleja a takto to máme doložené napríklad v Muránskej Dlhej Lúke pri Revúcej). Okrem *smetanära* môže poslúžiť na zbieranie smotany aj *biel'äňik* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota), hlinený *rajtop* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca) či kameninový hrniec s dvoma uchami *skalänik* (Gemerská Poloma, o. Rožňava), ktorého názov vznikol deriváciou zo substantíva *skala* – súvisí teda s materiálom, z ktorého je nádoba vyrobená. Na odlievanie srvátky je určený veľký črpák, ktorý si po pomenovaní *odlevák* nešiel ďaleko od svojho účelu, porov. doklady: *odlieväg na srvátku* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca); *Velki čerpag ak pouj ročki, to volali odlevak, buuj aj tri litre* (Vyšná Slaná, o. Rožňava). Na naberanie žinčice zase slúži v oblasti gemerského Horehronia *nal'evak* (Šumiac, o. Brezno). Dlhú cestu po svoj názov nemerala ani *klägounica* (Šumiac, o. Brezno) – drevená nádoba na kľag, čiže slaný roztok s výťažkom z teľacieho žalúdka, ktorý sa používa na zrážanie mlieka. Napokon spomenieme ešte neobmedzené mož-

---

⁷ *Puťina* je derivovaným tvarom lexémy *putňa*. Tento termín je podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny nemeckého pôvodu a označuje vedro alebo „väčšiu nádobu s popruhmi na nosenie na chrbte“. Pôvod slova je v nemeckom slove *Bütte* a v podobách *Putte*, *Putn* z bavorsko-rakúskeho dialektu, ktoré sú prevzatím zo stredovekého latinského slova *butina* s významom „fläša, nádoba“ (Králik, 2019, s. 487).

nosti využitia plechovej nádoby označovanej ako *kanta* – na masť, vodu, mlieko a pod. –, čo naznačuje aj výrok z Klenovca (o. Rimavská Sobota): *Nalej mi dašoho do tej kanti!*

Osobitne sa pristávame pri baňatej nádobe s uchom a so zúženým hrdlom, ktorú v súčasnej spisovnej slovenčine poznáme ako džbán či krčah.⁸ Lexému *džbán* máme doloženú napríklad v prehovore informátora z Kamenian pri Revúcej: *Donez mi do toho žbánu kuz vodi!* Spravidla menších rozmerov je *džbánok/žbanok* rozšírený v juhozápadogemerských nárečiach (Teplý Vrch, o. Rimavská Sobota) i v stredogemerských nárečiach v okolí Revúcej (Muránska Zdychava, Mokrý Lúka, Prihradzany) a Rožňavy: *Vezmi žbanog a skož na studnu na vodu!* (Roštár). V neďalekom Kobeliarove vo východnom Gemeri sme zachytili aj jeho deminutívnu formu *žbanšok*. O tom, prečo je potrebné mať v domácnosti hlinený *krčah*, sa dozvedáme od informátorky z Kokavy nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota): *No tag na vodu zmo mal'i veru len hľiňani kršáh, lebo len s toho bola dobrá voda. V bl'achovon sã iba zohrãla a zosmrkla. Aj f ckl'anon pohãri bola voda dobrã. Z d'ãlšich hlãskovõch podõb krãaha je nám v juhozápadogemerských nárečiach znãmy ešãe kršáh (Tisovec, Klenovec, o. Rimavská Sobota) a kršáh (Budikovany, o. Rimavská Sobota). Lexãma kršáh sa vyskytuje v znãmom frazeologizme vypovedãujõcom o riskovaní až do neúspechu, ktorõ máme v našom archíve doloženõ v stredogemerskom náreãí obce Brusník (o. Revúca): *Dotodi chodži kršáh na studnu, kim sã nerozbije*. Deminutívum *krčãšok* sa vyskytlo vo výroku z Kamenian (o. Revúca): *Nerozbi tot krčãšok!* Inõmi názvami tejto hlinenej baňatej nádoby s uchom a zúženõm hrdlom sã v gemerských náreãiach*

---

⁸ Náreãovã lexãma *džbán* má širšiu územnú platnosť – v západoslovenských náreãiach sa vyskytuje zvyãajne v podobe *žbán*, na severných Kysuciach aj *žbon*, priãom jestvuje aj znenie *džbán*, ktorã je zriedkãvã a typickã len pre niektorã lokality západoslovenských náreãí. Vo východoslovenských náreãiach je rozšãrenã deminutívna podoba *žbanok/žbanek*, popri ktorej sa v jednotlivõch lokalitãch východného Slovenska použivãjú aj d'ãlšie menej frekventovanã deminutívne tvary. Náreãovã lexãma *krãah* sa použivã na celom území stredného Slovenska, hlãskovõ variant *krãh* sa vyskytuje na dolnej Orave a západnom okrají Liptova. V podobe *krãh* sa čiastoãne vyskytuje v susedných západoslovenských náreãiach – vãasti trenãianskõch a nitrianskõch náreãí (porov. Atlas slovenského jazyka IV, 1984, mapa VI/45; Atlas slovenského jazyka. IV, 1984, s. 184 – 185; pozri aj Slovník slovenských náreãí I, 1994, s. 426; s. 870).

Pomenovania džbãna, ako aj názvy d'ãlšich nãdob na vïno a všeoãecnejšie i vinohradnícku terminolõgiu v celoslovenskom náreãovom kontexte spracoval Jozef R. Nižnãnskõý vããlãku *Vïna džbãn* (2007b, s. 204 – 207).

tieto podoby a hláskové varianty: *bucolák* (Sirk, o. Revúca; Revúca), *bučolák* (Krokava, o. Rimavská Sobota; Sása, Rybník, Brusník, o. Revúca; porov. aj výrok z Rochoviec, o. Rožňava: *Plní bučolák pálenki vliakól*) a *kúpeláš* (Šivetice, o. Revúca). Malý krčah, resp. džbánok sa v Sirku (o. Revúca) nazýva *bučkoš*. Z maďarského názvu pre krčah/džbán *kancsó* [kančó] sa adaptovali podoby *kančó* (*U nás zmo aj kančóvi robili*; Rybník, Prihradzany, o. Revúca), *kanšou* (*Tam každ'ího poponukoval'i kanšovom vína*; Klenovec, o. Rimavská Sobota) a v nárečí Kokavy nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota) sa používa variant *kaňt'ou*. Telo džbána tvorí *pukel'* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca) a jeho držadlo sa nazýva *rúška* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca; Rozložná, o. Rožňava) alebo *ucho* (Revúca). Pyštek, resp. cicíčačik/náustok s dierkou na pitie nachádzajúci sa na uchu džbána sa nazýva v stredogemerských nárečiach *cicík* (porov. výrok z Prihradzian, o. Revúca: *Slabo mi teše voda s toho cicika*), *pipík* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), *pišt'ok* (Revúca) či *riašiška* (Sirk, o. Revúca), v nárečiach gemerského Horehronia *cíbl'ik* (Šumiac, o. Brezno). Na pomenovanie vrchu džbána je nám známy iba názov *ušniška* (Prihradzany, o. Revúca). Súčasťou niektorých ďalších nádob či nádobiek je tiež žliabkovitý, pyskatý výčnelok na okraji, ktorý sa nazýva *pisk* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca; Rozložná, o. Rožňava) alebo *pišt'ok* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota; Revúca; Gemerská Poloma, o. Rožňava).

Osobitným typom nádoby na nápoje je všetkým dobre známa fľaša. Pravda, neslúži len na tekutiny – už v predchádzajúcom príspevku sme upozornili na to, že aj zaváraniny sa uskladňujú do sklenených nádob pomenovaných v súvislosti s ich účelom v okolí Revúcej ako *zaváreški*, z okolia Rožňavy máme doložené *fľaški* (Rozložná) i *fleški* (Gemerská Poloma) a z Kokavy nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota) *poháre*. Ani na uloženie zásob lekváru neslúži len kameninový hrniec *skaleník* (Gemerská Poloma, o. Rožňava), hlinený hrniec *badok* (Rozložná, o. Rožňava) alebo hlinený či kameninový hrniec s dvomi ušami *rahaňica* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), ale aj *ckľäni pohár* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota). Podľa Jozefa R. Nižnanského, ktorý sa vo svojich početných etnograficko-dialektologických prácach zameraných na slovnú zásobu slovenských nárečí zaoberal aj pomenovaniami nádob na nápoje,⁹ sú názvy fľaše v slovenských nárečiach

⁹ Zásluhou Jozefa R. Nižnanského vznikli v sedemdesiatych rokoch 20. storočia na pôde Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV v Bratislave tematické dotazníky týkajúce sa vinohradníctva,

motivované „materiálom, typom či formou nádob, mierou, cenou množstva nápoja v nej, podobnosťou a funkčnosťou, čo sa už vyjadruje často expresívnymi slovami. Pomenovania fľaštičky či mierky sú domáceho pôvodu a označujú sa i slovami prevzatými z iných jazykov“ (2007a, s. 230). Vzhľadom na to, že ide o sklársky výrobok, rozšírené je takmer na celom území Slovenska, „no najmä na stredoslovenskom území pomenovanie *sklenica*, *sklenička*, *sklenka*“ (Nižnanský, 2007a, s. 230), ktorej nárečovými hláskovými variantmi v Gemeri sú *skľäňic/sklänic* (Ratkovská Suchá, o. Rimavská Sobota; Sása, Rybník, o. Revúca) a *sklenic/sklenica*, napr. *Povimívaj sklenice, naléjemo do nih malinovi zaft* (Nandraž, o. Revúca). Poldecová fľaštička s vysokým hrdlom na pálenku sa v juhozápadnom Gemeri nazýva *sklaniška* (Ostrany, o. Rimavská Sobota), *skläniška* (Drienčany, o. Rimavská Sobota) aj *skleniška* (Hostišovce, o. Rimavská Sobota) a v strednom Gemeri *skläniška* (Sása, Rákoš, o. Revúca) či *skleniška* (Slavošovce, Petrovo, o. Rožňava). Lexéma *fľaška* a jej ďalšie nárečové hláskové a tvarové varianty sú motivované fľaškovitým typom nádoby, na ktorú sa vzťahujú – ide teda o sklenú valcovitú nádobu, obyčajne s úzkym, dlhším hrdlom. Z nárečí stredného a východného Gemera sú nám známe hláskové podoby *fľaška* (Muránska Huta, Muránska Zdychava, o. Revúca), *fläška* (Rybník, o. Revúca; Kobeliarovo, Henckovce, Gemerská Poloma, o. Rožňava), *fleška* (Nandraž, o. Revúca; Slavošovce, o. Rožňava), z expresívnych variantov i *flešisko*, *flešoška*, *fleštiška* a *fleštoška* (porov. Orlovský, 1982, s. 82). S touto lexémou súvisí aj označenie piva, ktoré sa predáva vo fľašiach – *fleškovia pivo* (Rochovce, o. Rožňava). O jeho neblahom vplyve na svoje zdravie nám informátor z Muránskej Dlhej Lúky pri Revúcej prezradil: *Fľaškovuo pivo ňepijem, bo ma žalúdog bolí od ňeho*. Fľaškové pivo teda môže mať svojich odporcov, no čo jednému škodí, môže inému naopak ulahodiť. Bez ohľadu na náš vzťah k pivu sa však určite všetci zhodneme, že sa tento sladový nápoj nehodí ako podarúnek pri slávnostnej príležitosti. To však rozhodne nemožno tvrdiť o fľaši pálenky či vína, ktoré sa spravidla považujú za vhodný dar pri rôznych životných udalostiach, ako napríklad svadbe, narodeninách, krstinách alebo aj pri príležitosti prvej návšte-

---

včelárstva, ľudových jedál, kuchynského inventáru, nápojov a ich konzumovania a prípravy jedál a ich konzumovania (porov. Smatana, 2007 s. 32). Kompletný súpis terminologických dotazníkov, ktorých autorom je Jozef R. Nižnanský, pripravili K. Balleková, M. Chochol a M. Pukanec (2007, s. 54 – 77).

vy príbuzných u novopečenej mamičky (na *prípačkách*). O daroch vhodných pri takejto návšteve sa dozvedáme aj vo výroku z obce Selce (o. Rimavská Sobota) v Sušianskej doline: *Na prípačke ňesu fľašu a pampúške* (sladké šišky z kysnutého cesta). Baňatosť či bruchatosť spodnej časti väčšej nádoby naznačuje názov *butelka*, známy v juhozápadnom Gemeri v Klenovci (o. Rimavská Sobota) i v strednom Gemeri v obci Kocel'ovce severozápadne od Rožňavy. V Gemerskom nárečovom slovníku Jozefa Orlovského nachádzame ďalšie zaujímavé pomenovanie – *cylinderka* (1982, s. 47). Fľaša *cylinderka* nevďačí za svoj názov klobúku cylindru, hoci by sa to na prvé počutie mohlo zdať, ale vďačí podobnosti s cylindrom – skleným nadstavcom na petrolejovej lampe. Z etymologického hľadiska je však spoločným východiskom všetkých spomenutých slov latinský *cylindrus* s významom „valec, zvitok“ (Králik, 2019, s. 100). V žartovnom zmysle sa stretávame s metaforickým pomenovaním fľaše s alkoholom vo výroku z Kamenian (o. Revúca): *Donez aj dáki lampáš, šva si vipijemo*. Z ďalších označení spomeňme ešte *kulač* – ide o prevzatie maďarského slova *kulacs* [kulač] pomenúvajúceho nádobu na pitie alebo uchovávanie tekutín (podrob. pozri Bárczi – Országh, 1959 – 1962, online, heslo „kulacs“) –, porov. výrok z okolia Revúcej: *F kulaču mal rum, ta se mi dal napič* (Nandraž). Ide o plechovú ploškú vojenskú, resp. poľnú fľašu. Na základe inojazyčného vplyvu sa podľa J. R. Nižnanského v Gemeri vyskytuje „aj akoby svojrázne, hoci z nemčiny prevzaté pomenovanie [...] *rämplik*. [...] Obsahom by sa mala táto nádoba rovnať *verdunku* (zhruba 2 dl)“ (2007, s. 231).

Iným typom motivácie pre vznik označenia fľaše či fľašky je, ako sme už spomenuli, miera. Miera zavážila napríklad pri pomenovaní *porcia*, *porcika*, ktorá všeobecne vyjadruje vymieranú dávku nápoja alebo jedla: *F kerčme merali pálenku do porciji, porcija bula naspotku širša a herdlo mala zuženie, bula decova, dvadecova aj pou litra* (Nižná Slaná, o. Rožňava). Konkrétnejšie miery sa uplatnili pri fľaši s objemom jedného litra v okolí Revúcej hláskovými variantmi *litrouka* (Muráň) a *litróka* (Mníšany), napr. *Nemáž dade práznú litróku, vezmúl bi som si do né kávu*; a podobná motivácia sa prejavila aj pri názvoch objemom menších fliaš *pólitróka* a *pódecóka*. V Klenovci (o. Rimavská Sobota) sa tľapková fľaša s úzkym bruchom nazýva *pintouka* a jej názov súvisí s pintou – starou objemovou dutou mierou, ktorá mala približne 0,9 litra –, porov. *Zveų pintouka a nal'iau mu au-*

domáš; Parobci zveli do pintoŭki pálenki. Pollitrová nádoba sa v Ratkovej (o. Revúca) nazýva *žétlóka: Daž zo žétlóki vipiŭ* (Ratková); v Kameňanoch pri Revúcej *halbóka*, ktorým sa pomenúva fľaša s objemom polovice litra, príp. väčším¹⁰, napr. *Prinez daž vipidž do té halbóki*. V juhozápadnom a strednom Gemeri poznáme slovo *holba* ako označenie nádoby s objemom asi 0,7 litra (Klenovec, o. Rimavská Sobota; Sirk, o. Revúca), týmto slovom sa však môže vyjadriť aj objem samotnej nádoby. O *holbe* sa spieva aj v sirkovskej ľudovej piesni (*Piesne stredného Gemera*, Herich, 1998, s. 297):

Ej, voják ot Kežmarku volá na kršmárku.

Ej, kršmároška mojã, ej, naľej holbu vína.

Ej, kršmárka sä smeje, holbu vína ľeje.

Ej, koďi sä vi chlapci, ej, koďi rozid'ete.

Ej, mi sä rozid'emo, koj sä napijemo.

Koj verbunkoši pridú, ej, ta sä zverbujemo.

Samotná fľaša sa po naplnení príslušným nápojom uzatvára *d'ugóvom* (Klenovec, o. Rimavská Sobota) s hláskovým variantom *dugó* (iba v N a A sg.) v okolí Revúcej (Sirk, Kameňany, Jelšava), ktorý v niektorých prípadoch slúži aj ako expresívne označenie dieťaťa, človeka malej postavy: *Poj sem, ťi dugó!* (Sirk, o. Revúca). Aj toto pomenovanie bolo do nárečia adaptované z maďarského *dugó* s významom „zátka“, príp. „korok“ (porov. Gregor, 2023, s. 282; Bárczi – Országh, 1959 – 1962, online, heslo „dugó“). Fľaša uzavretá zátkou zaliatou voskom alebo prelepenou páskou – teda zapečatená fľaša – sa nazýva *pešetná fleška*, porov. *Kup si ednú pešetenu flešku vína* (Rochovce, o. Rožňava), a nápoj v nej dostáva prívlastok *pešetní* – v závislosti od druhu nápoja je to potom napríklad *pešetenia víno* (Kameňany, o. Revúca).

V oblasti konzumácie nápojov – napr. vody, mlieka či alkoholu – našli svoje využitie osobitné typy menších nádob, predovšetkým hrnčeky a poháre. Názvy malého hrnčeka s uchom na vodu alebo mlieko, ktorý býva hlinený, plechový, ale aj *porcelánovi* (Gemerská Poloma, o. Rožňava), príp. *gleidovani*¹¹, sú v Gemeri takto rozšírené v hláskových a tvarových podo-

¹⁰ V rovnakom význame poznáme nárečový hláskový variant slova *holbovka* > *holbofka* aj v severotrenčianskych nárečiach, porov.: *Holbi to buli také holbové flaše – holbofki* (Beluša, o. Ilava) (pozri Slovník slovenských nářečí I, 1994, s. 596).

¹¹ Glieda je tenká sklovitá glazúra na povrchu hlineného alebo plechového riadu a nádob.

bách: v nárečiach gemerského Horehronia *hrnčok* (Švermovo, o. Brezno), v juhozápadnom a strednom Gemeri *hrnšok/hrnšok* (Klenovec, Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota; Sirk, Mokrú Lúka, o. Revúca; Rozložná, Roštár, o. Rožňava), vo východnom Gemeri *herenšok* (Brdárka, Kobeliarovo, Malá Poloma, o. Rožňava) a *hrenšok* (Hanková, o. Rožňava). Z deminutívnych tvarov uvádza Jozef Orlovský vo východnom Gemeri (Kobeliarovo, o. Rožňava) *hrnšišok* a *herenščúrik* (1982, s. 107 – 108). Hrnček však neslúži len na pitie, niekto napríklad *cébrká vodu z hrnšoka do hrnšoka* (Mokrú Lúka, o. Revúca) alebo dokonca využije vodu z hrnčeka ako názorné vyjadrenie svojho postoja k inej osobe, čoho svedectvom je výrok *A chlzd mu za hrnšog vodi medzi oši* (Revúčka, o. Revúca). Inými nárečovými formami pomenúvajúcimi hrnček sú názvy *bielaňik – Maų v bielaňiku kávu* (Klenovec, o. Rimavská Sobota), *findža*¹² – *Na svadbe dávali téju*¹³ *vo findžoch* (Rochovce, o. Rožňava), *plechová kaniška – Našri do kaniški harapáz*¹⁴ *vodi!* (Rybník, o. Revúca), *Vezmem si tú kanišku na mliako* (Rochovce, o. Rožňava), drevený *šrpák/šrpák* na pitie žinčice (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota; Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca) aj hrnček pomenovaný na základe svojho objemu – *pólitrovec* (Mnišany, o. Revúca).

Názvy pohára sa v Gemeri nijako nelíšia od súčasnej spisovnej podoby, porov. *Dopol'i bola sädnúta smetana f tom pohári* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *Črpní aj mne kuz do pohára!* (Jelšava, o. Revúca); *Dones pohár vodi, bo som smední* (Mokrú Lúka, o. Revúca). Žiadny rozdiel v porovnaní so súčasným spisovným jazykom nie je ani v prípade expresívnych tvarov *pohárisko, pohárik*, ktoré sa uvádzajú v Gemerskom nárečovom slovníku (s. 247), jediný rozdiel v porovnaní so spisovným jazykom badať v hláskovo pozmenenom deminutíve *pohárišok*. V oblasti hláskovej ani tvaroslovnej síce v súvislosti s *pohárom* nič osobité v gemerských nárečiach nebadateľ, no o to zaujímavejšie sa ukazuje využitie tohto slova vo frazeológii. Frazeologické spojenia so slovom *pohár* môžu totiž vyjadrovať

¹² Historický slovník slovenského jazyka (1998 – 2008) pri hesle *findža, findžia* uvádza význam „šálka na kávu“ s dokladmi z *findži krištálových kávu popijala* (s. l. 17. st E); *na kawu porcelanszke findze* (BECKOV 1729); *wjno po gedneg findžii užjweg* (HT 1760).

¹³ Ide o hláskovú adaptáciu slova *tea* s významom „čaj“. Pôvod tohto slova v gemerských nárečiach sa spravidla vysvetľuje ako prevzatie z maďarčiny (porov. Gregor, 2023, s. 817).

¹⁴ Z maď. *harapás* [harapáš] s významom „hryz; odhryznutý kus“ v tomto výroku vyjadruje metonymický význam „trochu, kus, kúsok“.

buď nechcené tehotenstvo, alebo tehotenstvo bez manželského zväzku, ako napríklad v nasledujúcich výrokoch: *Zo žandárom pohár prevrhla* (Chyžné, o. Revúca); *Pohár prevrhla z Džurom* (Mokrá Lúka, o. Revúca). Nasledujúci výrok môže v závislosti od kontextu vyjadrovať buď nechcené tehotenstvo, alebo stratu nevinnosti, prípadne stratu nevinnosti a zároveň následné nechcené tehotenstvo: *A to diauše, vara si pohár rozbilo* (Revúca). O človeku, ktorý rád holduje alkoholu, sa napríklad v Rimavskej Píle (o. Rimavská Sobota) povie, že *rád poháre obracia* alebo *sa rád pohárom na dno pozerá*. Motív vonkajšej podobnosti sa podľa Jozefa R. Nižnanského uplatňuje „v pomenovaniach ako *cieuňik*: *Vino sä pilo s pohárikou a páľenuo s cieuňikou, takuo řepluo hráto* (Kokava nad Rimavicou)“ (2007, s. 231).

Rovnako ako fľaša, ktorej nárečové označenia *sklenic* či *sklenica* súvisia s materiálom, aj pohár je sklársky výrobok, čo motivovalo vznik jeho názvu *skleniška* (Rybník, o. Revúca) s variantmi *sklaniška* (Sása, o. Revúca), *sklaniška* (Ostrany, o. Rimavská Sobota). V Klenovci je *skleňiška* poldecová fľaštička s dlhým hrdlom na pitie pálenky, jej spisovný názov je *pijačka*¹⁵.

Alkohol sa pije nielen z pohárov a hrnčekov, ale aj z osobitných nádob, vďaka čomu sa náš inventár pomenovaní nádob rozrastá o ďalšie dva prípady: označenie pivového pohára máme doložené z Teplého Vrchu severovýchodne od Rimavskej Soboty v doklade *Malí krigel piva som len vipeu* a v Rochovciach (o. Rožňava) sa niekedy dokonca pije *vino aj s kalicha*, čiže ozdobného pohára na tenkej nožičke. Naopak, na podávanie nealkoholických nápojov, napr. kávy či čaju, sa pri formálnejších alebo slávnostnejších udalostiach zvykne využívať v Kokave nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota) *šálka*, v Muránskej Dlhej Lúke (o. Revúca) poslúži *šélok* a v Rozložnej (o. Rožňava) *česa*, adaptovaná z maďarského náprotivku *csésze* [čése].

Označenie miery na pohároch je viac než vítané nielen v pohostinstvách či na iných miestach predaja nápojov a tekutín, ale aj v domácnosti, napríklad pri meraní potrebného množstva surovín počas varenia či pečenia. Na pohároch sa miera spravidla vyznačuje čiarami – *štrichmi*. Vďaka tomu si mohol informátor v Ostranoch (o. Rimavská Sobota) smelo rozkazať: *Po štrih mi nalěj mlieka do pohára!*

¹⁵ Porov. Slovník súčasného slovenského jazyka, O – Pn, 2021, s. 1 009.

Naše zásoby pomenovaní pre nádoby na tekutiny v Gemeri sme nateraz vyčerpali až do dna. Spracovanie rozmanitej slovnej zásoby týkajúcej sa tejto oblasti však nemožno celkom uzavrieť, veď vždy sa odniekiaľ vynorí nové slovo, na povrch vypláva nové poznanie. A tak vás namiesto záveru pozývame prečítať si príhodu o zdanlivo nezaujímavých fľaškách z Krátkeho slovníka nárečia slovenského gemersko-malohontského z Klenovca podľa Marty Čomajovej (1998, s. 153 – 154) a o *náturňistích* (prchkých) Brndiarovcoch z Klenovca, ktorí si aj s obyčajnými fľaškami *f s'lepom obluošku* (výklenku v stene) zažili poriadne peripetie:

U Brndiarou Laclauki mali majetošku málo, ale sinou na ňom štiroch, šitko chlapou šikouních, náturňistích, do roboti aňi klki. Zrán ňešekali aňi na fľaši spey. Poskákali na rouňie nohi, len šo otec zakašľali. Pru šak posadali za stou a otec za šorom od najstaršiho do najmladšiho ponalievali pálenki a sebe napokuón. Ras f kozbách báta povedia Pa'ovi: „Podajže tú fľašu s toho obluoška, nak vám nalejem.“ Sin Pa'lo fľašu hñet podaŕ a otec nalievali. Najstarší sin vipiu a len otkašľau, šo mu bulo zapadlo, a ňepovedau aňi slova. Tag isto druhí, treťi aj štvrti sin, až napokuón si báta naliali sebe. Kod im kuz hrdlom ušlo, hiba otpl'uli a zahrešili: „Bohdaj ste sa buli zbesñeli, tuž ved' je to petrolej a aňi edon s'e ňeprerierkou, žebi som d'alej ňelievau.“ Sinove sa šorom vihovárali: „Kot' som ja vipiu, tuš tak som kceŕ, žebi užiu aj druhí.“ Šitko sa tak stálo, že u Brndiarou f s'lepom obluošku mali šitki fľaše vedno a buli rouňie, tak si ich lachko pomiešali. Zavelie si ľud'e rosprávali po priatkách o tom, ako náturňisti Brndiarouci popili petrolej.

LITERATÚRA A PRAMENE

Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika. Časť prvá: Mapy. Autor A. Habovštiak. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1984. 464 s. Dostupné na <https://digiASJ4.juls.savba.sk>.

Atlas slovenského jazyka. Lexika. IV/2. Časť druhá: Úvod – komentáre – dotazníky – indexy. Autor A. Habovštiak. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1984. 368 s.

BAKOŠ, Samko: Krátky slovník nárečia slovenského gemerského podľa Dr. Samka Bakoša. Zv. 2. Bratislava: Print-Servis 1998. 180 s.

BALLEKOVÁ, Katarína – CHOCHOL, Martin – PUKANEC, Martin: Katalogizácia terminologických dotazníkov. In: Tradícia v slove, slovo v tradícii (Inšpiratívny Jozef R. Nižnanský). Zost. L. Dvornická – M. Smatana. Bratislava: Veda 2007, s. 54 – 77.

ČOMAJOVÁ, Marta: Krátky slovník nárečia slovenského gemersko-malohontského z Klenovca podľa Marty Čomajovej. Zv. 21. Bratislava: Print-Servis 1998. 192 s.

GREGOR, Ferenc: A szlovák nyelv magyar elemei. Budapest: Kairosz Kiadó 2023. 953 s.

- HERICH, Ondrej: Piesne stredného Gemera. Rožňava: Roven 1998. 434 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. 1 – 7. Red. M. Majtán et. al. Bratislava: Veda 1991 – 2008.
- KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. 2. vyd. Bratislava: Veda 2019. 704 s.
- Kuchynský inventár. Dotazník na výskum nárečovej lexiky. Pripravil J. Nižnanský. Bratislava: dialektologické oddelenie JÚLŠ SAV 1974. 238 otázok, 33 s.
- NIŽNANSKÝ, Jozef R.: O nádobe, z ktorej nápoj v zime hrial a v lete chladil. In: Tradícia v slove, slovo v tradícii (Inšpiratívny Jozef R. Nižnanský). Zost. Ľ. Dvornická – M. Smatana. Bratislava: Veda 2007a, s. 229 – 231.
- NIŽNANSKÝ, Jozef R.: Vína džbán. In: Tradícia v slove, slovo v tradícii (Inšpiratívny Jozef R. Nižnanský). Zost. Ľ. Dvornická – M. Smatana. Bratislava: Veda 2007b, s. 204 – 207.
- ONDREJČIKOVÁ, Stella: Sem sme v Gemeri odkladali potraviny... In: Kultúra slova, 2025, roč. 59, č. 5, s. 278 – 290.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. Martin: Osveta 1982. 424 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Zo slovnej zásoby stredogemerských nárečí. In: Vlastivedné štúdie Gemera. Ed. J. Bolfik. Bratislava: Obzor 1972, s. 57 – 76.
- ROŽAI, Gabriel: Kolonizácia východného Gemera na valašskom práve vo svetle súčasnej a historickej toponymie. In: Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy, 2018, roč. 9, č. 1, s. 1 – 17.
- Slovník slovenských nárečí. I. A – K. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.
- Slovník slovenských nárečí. II. L – P (povzchádzať). Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1 066 s.
- Slovník slovenských nárečí. III. (P-pozá – R). Red. Adriana Ferenčíková. Bratislava: Veda 2021. 816 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn. Ved. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2021. 1 128 s.
- SMATANA, Miloslav: Inšpiratívny Jozef Nižnanský. In: Tradícia v slove, slovo v tradícii (Inšpiratívny Jozef R. Nižnanský). Zost. Ľ. Dvornická – M. Smatana. Bratislava: Veda 2007, s. 32 – 38.
- TÓBIK, Štefan: Gemerské nárečia I. Časť druhá. Gemerská nárečová čítanka. Acta Universitatis Prešoviensis. Ed. J. Dudášová-Kriššáková. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2018. 448 s.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- BÁRCZI, Géza – ORSZÁGH, László a kol.: A magyar nyelv értelmező szótára. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959 – 1962. Dostupné na <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php>.
- Digitálny Atlas slovenského jazyka. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2024. Dostupné na <https://digiASJ4.juls.savba.sk>.
- GERSTNER, Károly a kol.: Új magyar etimológiai szótár. Dostupné na <https://uesz.nytud.hu/index.html>.
- Lexicon Dialectorum Slovacorum I ad III – korpusová databáza v rámci lexikografického portálu s podporou NoSketch Engine – LexiCorp.
- KILÁNOVÁ, Gabriela a kol.: Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom aj obrazom. Elektronická encyklopédia. Bratislava: SĽUK. Dostupné na <https://www.ludovakultura.sk/encyklopedia/>.

ROZLIČNOSTI

Názov nového druhu pohybovej aktivity

Do jazykovej poradne prišla otázka, ako sa má v slovenčine správne používať slovo *slackline* v názve občianskeho združenia. Pýtajúci sa zaujímal o podobu slova, a či sa ľudia vykonávajúci túto aktivitu môžu volať *slacklineri*.

Výraz *slackline* [sleklajn] pochádza z angličtiny a skladá sa z prídavného mena *slack* vo význame „voľný, uvoľnený“ a podstatného mena *line* opisne ako „šnúra, povraz, popruh“ (https://www.oed.com/dictionary/slackline_n?tab=factsheet#1210674680). Podľa príkladov zo Slovenského národného korpusu¹ (ďalej korpus) sa slovo *slackline* používa na označenie predmetu vo význame „lano, popruh“, ktorý je štandardne široký 2,5 cm alebo 5 cm (porov. napr. <https://www.hudysport.sk/ako-vybrat-slackline>), napr. *Pás slackline je ideálny pre jednotlivcov, ale aj pre skupinu ľudí* (worker.sk). Podľa predmetu sa podoba *slackline* ďalej používa aj na pomenovanie činnosti. Z dostupných materiálov vyplýva, že *slackline* alebo v slovenčine používané slovné spojenie *moderné povrazolezectvo* je relatívne nový šport, ktorý možno opísať ako chodenie a balansovanie po špeciálnom plochom popruhu upevnenom o dva pevné body (najčastejšie o stromy, ale aj rôzne stĺpy). V porovnaní s klasickým chodením po lane, kde sa používala tyč na vyrovnávanie pohybu, pri *slackline* sa rovnováha udržiava iba vlastným telom. Napr. *V súčasnosti je slackline veľmi obľúbený aj u širokej verejnosti, pretože takýto druh chôdze po lane sa dá vykonávať úplne všade*. (SME, 2009/11) – *Niektorí slackline dokonca považujú za určitý spôsob meditácie a s obľubou ho využívajú aj horolezci ako doplnkový tréning pre zdokonalenie koncentrácie, rovnováhy a sily*. (SME, 2009/11) Analýza z korpusu

---

Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

¹ Interný korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01) vznikol zlúčením dát hlavného korpusu prim 9.0 Slovenského národného korpusu a dát z webových korpusov a slúži na potreby pracovníkov JÚEŠ SAV, v. v. i. [cit. 23. 1. 2026]

naznačila, že v slovenských textoch sa na označenie tohto športu používa aj výraz s anglickým formantom *-ing slacklining* (podobne ako *windsurfing, džoging, jachting, snoubording*) a aj výraz so slovenským slovotvorným prostriedkom typickým pre slovesné podstatné meno *-nie slacklinovanie*, napr. **Slacklining sa dá robiť len niekoľko desiatok centimetrov nad zemou, čo sa odporúča najmä začiatčikom.** (plus7dni.pluska.sk) – *Preteky spre-vádzalo aj slacklinovanie...* (climb.sk)

V slovenčine sa neživotné prevzaté podstatné mená zakončené vo vý-slovnosti na spoluhlásku pravidelne skloňujú. *Slackline* [sleklajn] sa sklo-ňuje podľa vzoru *dub*, pričom koncové *-e* odpadáva: *slackline* – (zo) *slac-klinu* – (k) *slacklinu* – (trénujem) *slackline* – (o) *slackline* – (so) *slacklinom*. Vyberáme z príkladov: *Novodobou obdobou slacklinu je highline, čo je tiež chôdza po lane, ale v extrémnych výškach.* (SME, 2009/11) – *Pre nás bola hlavne zaujímavá vodná časť arény, kde sa nachádzal skok do jazera, tram-políny, rôzne druhy slacklinov, lezecké steny a akvapark.* (highfive.sk)

Skúmané slovo vstupuje aj do ďalších slovotvorných vzťahov. Pri od-vodzovaní prídavného mena sa rovnako koncové *-e* vynecháva a vzniká podoba *slacklinový tréning/slacklinová skupina*, podobne ako napr. *online* – *onlinový*. Korpusová databáza ponúka len zopár príkladov z internetových stránok, kde sa používa čiastočne zdomácnená podoba *slacklajn/slacklaj-nový/slacklajning/slacklajnovanie*, v ktorej sa podľa výslovnosti píše len druhá časť slova. Súčasne sa v slovenských textoch vyskytuje aj adaptovaná forma *sleklajn/sleklajnový/sleklajning/sleklajnovanie*, napr. *Veľa ľudí sa teší na Deanovu prednášku o rôznych voľných druhoch horských športov: voľ-nom sóle po skale, voľnom sleklajningu po napnutom lane a voľnom bejs-džampingu po hustom vzduchu.* (Hospodárske noviny, 2010/04) – *Ďalšou Deanovou vášňou je sleklajnovanie vo výškach bez istenia.* (horyamesto.sk)

Ďalšia časť otázky sa týkala pomenovania ľudí, ktorí sa venujú tomuto športu. Názvy osôb prevzaté z angličtiny majú krátku príponu *-er*, napr. *lí-der, díler, surfer*. Analogicky môžeme vytvoriť od podstatného mena *slac-klina* výrazy *slackliner/slacklinerka*, ktoré sú v praxi pomerne frekventova-né. V korpuse je 113 dokladov, napr. **Slacklineri predvedú, ako dokážu udr-žať rovnováhu na „lajne“, pružnom páse natiahnutom nad zemou.** (SME, 2012/05) – *S českou partičkou slacklinerov sa vydáme budovať prvé high-line projekty na Islande.* (MY Liptovské noviny, 2015/06) V slovenčine je

pri prevzatých slovách produktívna aj prípona *-ista*, napr. *motocyklista*, *barista*, *surfista* a i. V korpuse zaznamenávame lexémy *slacklinista/slacklinistka* či *slacklajnistista/slacklajnistka* (26 výskytov), napr. *Po slacklinistke Anne Kuchařovej svoju vášeň ešte predstaví alpský lezec David Lama a športová lezkyňa Sasha Diguillan.* (SME, 2015/03) – *Cieľovú skupinu tvoria miestne komunity mladých ľudí (slacklinisti, parkouristi, mladí aktivisti, dobrovoľníci) a takisto široká verejnosť.* (o2thinkbig.sk) – *Dost' bolo minulosti, vráťme sa k rozhovoru s naším slacklajnistom Vladom Sedlákom.* (defakt.sk) Rovnako aj pri pomenovaní osôb je prípustný upravený pravopis na základe výslovnosti, t. j. *sleklajner/sleklajnerka* či *sleklajnistista/sleklajnistka*.

Na internetových stránkach sa používa aj skrátená anglická podoba *slack*, ktorú možno vnímať ako slang. Používa sa ako podstatné meno vo význame „popruh, lano“, napr. *V centrálnej časti steny sa nebude dať liezť pre verejnosť. V sobotu natiahneme high slack a prídu sa predviesť slovenskí slacklinisti.* (lezeckastena.sk)

Na záver zhrnieme, že prevzaté slovo *slackline* možno hodnotiť ako výraz z oblasti športu a v slovenčine ho môžeme nahradiť aj ustáleným ekvivalentom *moderné povrazolezectvo*. Podstatné meno *slackline* sa používa na pomenovanie športu aj športovej pomôcky a v slovenčine sa skloňuje. Okrem slova *slackline* sú prípustné aj adaptované formy *slacklajn/sleklajn*. Odvodené prídavné meno má podobu *slacklinový*, ktorá výrazne prevažuje, no vhodný je aj tvar *slacklajnový/sleklajnový*. Nadšenec pre tento druh športu je *slackliner/slacklajner/sleklajner* aj *slacklinista/slacklajnistista/sleklajnistista*. Ako vyplýva z materiálu, tento novší druh pohybovej aktivity možno pomenovať viacerými výrazmi. Podstatné je, aby autor v texte používal jednotnú formu.

Kristína Piatková
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

SPRÁVY A POSUDKY

Človek sa má každý deň naučiť niečo nové. Laudácia Gabriele Múcskovej

Naša kolegyňa doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., ktorej vedecké záujmy sa koncentrujú na oblasti historickej lingvistiky, vývinu slovenského jazyka, dialektológie, vonkajších dejín jazyka, sociolingvistiky i jazykovej kultúry a jazykovej politiky, oslávila 7. februára 2026 okrúhle jubileum.

Narodila sa v Gelnici, okresnom meste neďaleko Košíc. Cestičky života ju však priviedli z gelnického gymnázia až do Bratislavy, kde na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (ďalej FiF UK) absolvovala vysokoškolské štúdium v odboroch slovenský jazyk a literatúra a anglický jazyk a literatúra (1984 – 1989). Puto s rodným krajom však nikdy nepretrhla. Autentický prejav reči na Spiši si uchovala hlboko v srdci a stal sa prvým schodíkom na akademickej ceste, ku ktorému sa i neskôr – už ako vedkyňa s rozsiahlym odborným horizontom – vracala s citom a dôslednosťou. Svoj život spojila s dvomi významnými inštitúciami: s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚĽŠ SAV) a s Filozofickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave, kde na katedre slovenského jazyka doteraz pedagogicky pôsobí.

Po ukončení vysokoškolského štúdia v roku 1989 bola G. Múcsková, vtedy Barančoková, prijatá do JÚĽŠ SAV na dvojročný študijný pobyt v dialektologickom oddelení, kde sa pripravoval rukopis 1. zväzku celonárodného nárečového slovníka. V roku 1991 nastúpila v oddelení na doktorské štúdium a pod vedením prof. PhDr. Ivora Ripku, DrSc., vypracovala sociolingvisticky orientovanú dizertáciu s názvom *Nárečie a spisovný jazyk v bežnej hovorenej komunikácii obyvateľov Gelnice*. Jej obhajobou v roku 2006 získala akademický titul PhD. a stala sa vedeckou pracovníčkou oddelenia. V roku 2017 prebehlo na FiF UK jej úspešné habilitačné konanie, po ktorom jej bola udelená akademická hodnosť docentky, a odvtedy pracuje v JÚĽŠ SAV ako samostatná vedecká pracovníčka.

Gabriela Múcsková je od počiatku svojho pôsobenia v JÚLŠ SAV zapojená do prípravy celonárodného *Slovníka slovenských nárečí* (autorsky od druhého zväzku). Svoje odborné kvality uplatnila aj pri skúmaní našej nárečovej slovnej zásoby vo vzťahu k slovanským aj neslovanským jazykom v karpatskej zóne vo veľkom medzinárodnom projekte *Celokarpatský dialektologický atlas* – spoluautorsky pri kartografickej interpretácii vybraných jazykových javov na analytických mapách a tiež invenčnou realizáciou redakčných a editorských prác na 5. zväzku jazykového atlasu vydaného v Bratislave (1997) pod vedením vedeckého redaktora I. Ripku. K výskumu slovenských nárečí podnes systematicky prispieva nielen v odborných textoch, konferenčných príspevkoch či formou popularizácie, ale aj v oblasti vzdelávania. V roku 2012 pripravila v spoluautorstve s K. Muzikovou a V. Wambachovou vysokoškolskú cvičebnicu *Praktická dialektológia*, ktorá je zameraná na nárečovú interpretáciu a na CD nosiči výberovo sprístupňuje zvukový archív štúdiových nárečových nahrávok pod gesciou FiF UK.

Paralelnú orientáciu na historickú jazykovedu a paleoslavistiku využila ako spoluriešiteľka viacerých projektov, napr. pri edičnom spracovaní historických textov do druhého zväzku *Prameňov k dejinám slovenčiny* (2002). Vo svojich štúdiách sa pravidelne venuje vedeckej analýze lexiky textových pamiatok z predpisovného obdobia a zameriava sa na procesy gramatikalizácie v jednotlivých vývinových štádiách slovenčiny. Výsledky svojho historickolingvistického výskumu prezentovala vo vedeckej monografii *Jazykové zmeny v historickom vývine gramatických tvarov z aspektu gramatikalizácie (na príklade vývinu slovenského präterita)* (2016) a získané znalosti uplatnila aj ako autorka množstva ďalších odborných textov či ako spolueditorka publikácie *Jazyková zmena a pramene jej skúmania* (2021).

Ak chceme čo najlepšie predstaviť spektrum vedeckého záujmu G. Múcskovej, nemôžeme vynechať tematickú orientáciu na jazykovú kultúru a jazykovú politiku, pričom túto problematiku rozpracovala v odborných textoch či prednáškach doma i v zahraničí (v súčasnosti je zodpovednou riešiteľkou kolektívneho projektu VEGA *Slovenský prapovis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe*). Rovnako významné je jej štúdium zmien vo vývine slovenčiny a komunikácie v súčasných podmienkach viacjazyčných spoločností (oblasť sociolingvistického výskumu aktuálne rozvíja ako spoluriešiteľka projek-

tu *RIDDLE – Úloha identity v procese jazykovej emergencie/The Role of Identity in Language Emergence*). Zameriava sa aj na sociolingvistické prieniky s diachrónnou a areálovou lingvistikou, venuje sa ľudovej dialektológii, resp. percepčnej dialektológii, uplatňujúc pri tom nové koncepcie a metodologické prístupy.

Jej bohatá publikačná tvorba pozostáva nielen z odborných textov v ústavných časopisoch, v domácich periodikách a zborníkoch, ale i z početných zahraničných a medzinárodných publikácií v angličtine, vďaka ktorým majú jej vedecké výstupy a vystúpenia medzinárodný dosah. Ako prednášateľka aktívne vystúpila v mnohých vedeckých inštitúciách, na seminároch a domácich aj zahraničných konferenciách (okrem susedných krajín prednášala napr. v Slovinsku, Litve, Nemecku, Chorvátsku i Japonsku).

Organizačné schopnosti prejavila ako členka programových a organizačných výborov domácich vedeckých konferencií, seminárov a prednášok na pôde Slovenskej jazykovednej spoločnosti, ale aj medzinárodných podujatí, napr. už ako elévka pri pracovnom zasadnutí *Medzinárodného redakčného kolektívu Celokarpatského dialektologického atlasu* (1990), pri zasadnutí *Medzinárodnej komisie pre Slovánsky jazykový atlas* (2004) či ako hlavná hostiteľka 18. konferencie *Slavic Linguistics Society* (2023), konanej v Bratislave. V období rokov 2007 – 2012 bola výkonnou redaktorkou *Jazykovedného časopisu*, od roku 2013 je jeho hlavnou redaktorkou. Počas jej pôsobenia na čele redakcie si tento publikačný orgán JÚLŠ SAV upevnil svoje postavenie v citačných databázach. Od roku 2017 pôsobí v redakčnej rade časopisu *Slovenská reč*.

Rozhľad a vysoký stupeň odbornosti dosiahnutej v každej oblasti vedeckého záujmu G. Múskovej sú nielen súčasťou rukopisu jej autorských publikácií, ale sprevádzajú ju aj ako recenzentku, zostavovateľku, editorku a redaktorku zborníkov a periodík. Zručnosti nadobudnuté predošlými skúsenosťami naplno využila a znásobila ako riaditeľka JÚLŠ SAV s vynikajúcimi výsledkami (2017 – 2024), s dôrazom nielen na zvyšovanie vedeckej kvalifikácie pracovníkov ústavu, ale aj zlepšovanie postavenia lingvistického výskumu v národných vedách. V tomto období pôsobila ako predsedníčka Ústrednej jazykovej rady pri MK SR. Je členkou viacerých vedeckých organizácií a spoločností, napr. *Slavic Linguistics Society* (SLS), *International Society for Dialectology and Geolinguistics* (SIDG) a v neposlednom rade

stavovskej *Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚLŠ SAV*, v ktorej bola vedeckou tajomníčkou (2004 – 2009), podpredsedníčkou (2009 – 2011) a od roku 2011 členkou výkonného výboru. V súčasnosti je predsedníčkou Vedeckej rady JÚLŠ SAV, členkou Kodifikačnej a pravopisnej komisie pri JÚLŠ SAV, Atestačnej komisie ústavu a Edičnej komisie SAV.

Výsledky a skúsenosti zo svojej vedeckovýskumnej činnosti G. Múcsková prirodzene prepája s vyučovacím procesom, v ktorom recipročne nachádza inšpirácie a nové pohľady na jazykové fenomény a ich vysvetľovanie. Od roku 1995 pôsobí na Katedre slovenského jazyka (od roku 2021 so zmeneným názvom Katedra slovenského jazyka a teórie komunikácie) FiF UK. Od nástupu na pracovisko sa jej pedagogické pôsobenie spája s prednáškami historických lingvistických disciplín (vývin slovenského jazyka, dialektológia, dejiny spisovnej slovenčiny), úvodu do jazykovedy, jazykovej kultúry a politiky, teórie spisovného jazyka a sociolingvistiky. Nemôžeme nespomenúť ani jej členstvo v odborovej rade študijného programu slovenský jazyk pre doktorandský stupeň štúdia na FiF UK, študijného programu slovenský jazyk a literatúra pre doktorandský stupeň štúdia na PdF Trnavskej univerzity v Trnave či členstvo v komisiách pre obhajoby doktorandských dizertačných prác a v komisiách pre habilitačné konania na vysokých školách. Svoje vedomosti a zručnosti uplatnila aj ako prednášateľka a pravidelná lektorka slovenského jazyka počas každoročne organizovanej *Letnej školy slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca* (2007 – 2017), v roku 2006 viedla kurz slovenského jazyka a kultúry na fínskej univerzite v Tampere, o sedem rokov neskôr prednášala v slovenskom prekladateľskom oddelení Európskeho parlamentu v Luxemburgu, ale aj prekladateľom umeleckej literatúry (na pôde Slovenskej spoločnosti prekladateľov umeleckej literatúry).

Predstavovanie našej jubilantky by mohlo pokračovať, medailónik však nemôže byť iba faktografickým výpočtom. Gabiku charakterizujú mnohé atribúty viditeľné širokej obci kolegov, ale aj tie neviditeľné, pretože v sebe nesie organizačný talent i hlboko ľudskú schopnosť mediátorky. Spájajú ju s nami mnohé priateľské putá, ktoré udržiava a rozvíja, nové víta. Už celé generácie svojich spolupracovníkov doslova nasycuje rodinnými receptami a plodmi vlastnej záhrady či darmi lesa. Ktože by si nespomenul na jej povestné gemerské gule, skutočne vianočnú chrumkavú vianočku, fašiangovú

huspeninu, na chuť prvých jahôd a čerešní či nové kultivary figy a josty? Jej modernosť, nadhľad a nový pohľad sú pevne ukotvené v histórii, tradícii: lingvistickej aj rodinnej – rodina je jej prístavom, radosťou i príležitosťou dávať aj prijímať. Rovnako dôležitou (nevedeckou) záľubou je pre ňu vážna i každá dobrá hudba – sama bola kedysi absolventkou organovej hry. Potravu ducha hľadá na koncertoch, pri filme, ale aj v potulkách prírodou po starodavských či východnianskych lesoch.

Svoju stopu vtláčila Gabriela Múcsková aj do srdca lingvistickej omladiny. Vnímavé oko ju vidí celkom jasne: Vo svojej pedagogickej praxi sa vyznačuje vysokou mierou sústredenia a precíznosti. Svoj odborný výklad prednáša trpezlivým, pokojným hlasom skúsenej pedagogičky. Jej prednášky dokážu preniesť študentov za hranice poučiek a zložitých formulácií do krajiny poznania a pochopenia, v ktorej je veda rozhovorom o svete. V jej prejave nepočuť váhanie ani neistotu, až na tú krátku, takmer nebadateľnú chvíľku, počas ktorej sa zamyslí, na jazyku opatrne prevaľuje slová a dôsledne z nich vyberá tie, ktorými prítomným poslucháčom najvhodnejšie vysvetlí zložité vývinové procesy, problémy súvisiace s jazykovou politikou či teoreticko-metodologické výzvy, ktorým jazykoveda čelí. Triedu, pred ktorou stojí, totiž dobre pozná. Popri bohatej akademickej praxi je to predovšetkým hlboký empatický prístup, ktorý jej umožňuje vnímať individuálnu povahu študentov a prispôbiť im svoj výklad. Pri skúšaní či seminárnych diskusiách dokáže rozpoznať potenciál aj tam, kde je prejav študenta limitovaný trémou; v neúplných odpovediach nehľadá len chyby, ale usiluje sa identifikovať logickú súvislosť a spôsob, ktorým myslenie jednotlivca nasmerovať k vyriešeniu nastoleného problému. Svojim zverencom dokáže konštruktívne navrhnúť tému záverečnej práce, ktorá korešponduje s ich individuálnymi predpokladmi, a to často ešte skôr než si študenti svoj vedecký potenciál v danej oblasti sami naplno uvedomia. Písať prácu pod vedením docentky Múcskovej znamená dovoliť jej učiť vás v každom smere a v každej životnej situácii, ktorá sa počas spoločných mesiacov či rokov spolupráce naskytne. Vedie vás pri prvých pokusoch osvojiť si metódu písania odborných textov, učí vás kriticky pracovať s literatúrou, s úctou pristupovať k vede, cibří váš zmysel pre poznanie relevantného a – mení vás. Počas jej vedenia totiž netvoríte len záverečnú prácu – verí vo vás natoľko, že vám neostáva nič iné, len vo svojej schopnosti uveriť tiež, a časom tak

v sebe nájdete odvahu vystúpiť s prednáškou pred publikom alebo zdvihnúť ruku a sebavedome argumentovať v diskusii, a nakoniec objavíte v sebe aj všetko to, čo vo vás ona videla od samého začiatku. A v kútiku duše dúfate, že vo vás jej rukopis ostal a že sa jej možno raz v niečom aspoň trochu budete podobat'.

Milá Gabika, dovoľ nám poďakovať sa Ti, že môžeme vedľa Teba odborne i ľudsky rásť. Tvoj prínos zďaleka nedefinujú len početné vedecké publikácie, úspešné grantové projekty, významné akademické funkcie či množstvo odučených seminárov. To, čo si na Tebe najviac ceníme, je obdivuhodná pracovitosť, vytrvalosť a precíznosť, ktoré sú pre nás trvalou inšpiráciou pri prekonávaní profesionálnych i osobných výziev. S úctou sledujeme Tvoju rozvahu a nadhľad, s ktorými pristupuješ k náročným situáciám. Ďakujeme, že Ťa smieme poznať nielen ako húževnatú a zanietenú jazykovedkyňu a kolegyňu, ale aj ako ľudskú, trpezlivú a láskavú spoločníčku s nezameniteľným zmyslom pre humor. Vravievaš, že človek sa má každý deň naučiť niečo nové. Pri pohľade na rozsah Tvojej vedeckej činnosti sa priam natíska otázka, či čas v Tvojom ponímaní neplynie iným tempom a či má Tvoj deň *iba* dvadsaťštyri hodín. Napriek obdivu k Tvojmu pracovnému nasadeniu však túto gratuláciu nechceme uzatvárať otázkami, ale priáním. Dovoľ, aby sme Ti popriali mnoho ďalších rokov naplnených zdravím, šťastím, splnenými želaniami a úspechmi v pracovnom i osobnom živote. Nech sú nadchádzajúce roky strávené na našom pracovisku naplnené inšpiráciou a chvíľami, v ktorých sa budeme môcť zakaždým vzájomne naučiť niečo nové. *A v tie dni už budeme mať odrobené.*

*Stella Ondrejčíková – Katarína Balleková
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.*

Pohľad do českej jazykovej poradne

[MŽOURKOVÁ, H. – BENEŠ, M. (eds.): Kdo se zeptá, ten se dozví. NLN, s. r. o. 2024. 366 s. ISBN 978-80-7422-948-0]

Kolektívne dielo autorov a autoriek z jazykovej poradne Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., predstavuje zaujímavý pohľad na to, aké otázky dostávajú a ako na ne odpovedajú. Publikácia *Kdo se zeptá, ten se dozví* je už tretím takýmto počínom z Ústavu pro jazyk český, keďže v minulosti vyšli dve podobné knižky – *Na co se nás často ptáte* (2002) a *Jsmo v češtině doma?* (2012).

Autori spracúvajú 264 otázok, ktoré prišli počas takmer štvorročného obdobia (od apríla 2019 do januára 2023) do českej jazykovej poradne. Z tohto materiálu môžeme 237 otázok nájsť aj na samostatnej webstránke <https://dotazy.ujc.cas.cz/>. V nej sa dajú otázky, podobne ako v databáze slovenskej jazykovej poradne, vyhľadávať podľa kľúčových slov alebo podľa rôznych filtrov (napr. podľa jazykovedných oblastí). Niektoré zaujímavé otázky sú výberovo uverejňované aj na podstránke jazykovej poradne¹ alebo na facebookovej stránke ústavu. Publikácia ponúka zaujímavé, inovatívne a inšpiratívne príspevky týkajúce sa jazykových problémov z rôznych oblastí českého jazyka. Má potenciál byť prínosnou príručkou nielen pre laických používateľov češtiny, ale tiež pre odborníkov a v neposlednom rade aj pre slovenskú jazykovú poradňu a bežných používateľov slovenčiny.

Autori využívajú adekvátne k povahe publikácie odborný výkladový štýl, a teda odborné pojmy, čo jej však neuberá na zrozumiteľnosti. Pri pojmoch prekračujúcich školskú terminológiu ponúkajú jednoduché vysvetlenia. A naopak v prípade, že nejaký jazykový jav opíšu, doplnia aj jeho odborný názov, napr. „*krimi-* môže byť podľa Nového akademického slovníku cizích slov (NASCS) chápano jako nepravá předpona (tzv. prefixoid), která tvoří první část složených slov (např. zmíněný *krimiseriál*, dále *krimifilm*, *krimikomédie*)“ (s. 98). Príspevky predstavujú výber „aktuálných, objavných, netriviálných dotazů, které mají potenciál zaujmout a překvapit“ (s. 14). Keďže otázky sa čerpali z telefonickkej jazykovej poradne, sú upravované a pravdepodobne aj zjednodušované.

¹ <https://ujc.cas.cz/cs/jazykova-poradna/zajimave-dotazy/>

Publikácia svojou formou predstavuje tiež výborný zdroj popularizácie jazyka aj samotnej jazykovedy a je usporiadaná do štrnástich väčších tematických celkov – kapitol podľa jazykových rovín: *Výslovnosť; Pravopis; Morfematický rozbor; Slovtvorba; Tvarosloví; Syntax; Slovní zásoba a význam slov; Etymologie; Onomastika; Stylistika a pragmatika; Zkratky, značky, čísla a číslovky; Transkripce a transliterace; Úprava písemností; Lingvistická terminologie*. Väčšina kapitol je ďalej rozdelená na menšie časti podľa konkrétnych podoblastí, do ktorých sú otázky kategorizované, no neplatí to o všetkých. Kapitoly nie sú vyrovnané ani z kvantitatívneho hľadiska. Niektoré obsahujú len dve spracované otázky, iné zas aj niekoľko desiatok podnetov. Autori sa nesnažili vytvárať vyvážené kapitoly, ale takmer 300 pozbieraných otázok triedili podľa ich obsahu. V záverečnej časti knihy je zoznam použitej literatúry a menný a vecný register, vďaka ktorému je možné vyhľadávať podľa kľúčových slov.

Ako naznačujú uvedené názvy jednotlivých kapitol, otázky sa týkajú všetkých jazykových rovín: výslovnosti (osobných a geografických mien a všeobecných mien a iných slov), pravopisu (písanie veľkých písmen, problémy s rozlišovaním niektorých hlások, používanie interpunkcie a vymedzovanie hraníc slov), morfematického rozboru, slovtvorby (tvorba všeobecných pomenovaní a odvodzovanie zemepisných a obyvateľských pomenovaní), tvaroslovia (skloňovanie všeobecných pomenovaní, osobných a zemepisných vlastných mien a skloňovanie ostatných vlastných mien a slovných druhov), syntaxe (problémy týkajúce sa väzby, zhody, slovosledu a zámen) či slovnej zásoby a významu slov. Otázky vychádzajú aj z rôznych konkrétnych oblastí jazykovedy, napr. etymológie, onomastiky či štylistiky a pragmatiky. Nájdeme tu aj podnety týkajúce sa používania skratiek alebo značiek, transkripcie, úpravy písaných textov či jazykovednej terminológie.

Nebolo prekvapením, že mnohé príspevky sú o prevzatých slovách. Ich prítomnosť v češtine neraz spôsobuje problémy vo viacerých jazykových rovinách. Používatelia sa vyrovnávajú s výslovnosťou cudzích vlastných mien (napr. *Sarah, Olof/Olaf, Louis de Funès* a pod.) alebo všeobecných pomenovaní (napr. *coleslaw, kombucha* či *klovatina*). S prevzatými slovami sa stretávame aj v časti o pravopise – problémy spôsobuje písanie veľkých písmen, napr. názov sociálnej siete *Facebook/facebook* alebo od vlastného mena odvodený názov výučby *Montessori/montessori*. Otázky prichádzajú

aj v súvislosti so zdomácnovaním cudzích slov, s ktorými sa používatelia stretávajú v jazykovej praxi a potrebujú vyriešiť ich zápis – *kimchi/kimči*, *flashka/fleška* a podobne. Ďalej sa môžeme stretnúť s riešením otázok týkajúcich sa skloňovania internacionálnych slov, napr. genitívu slova *koronavirus* (*koronaviru* alebo *koronavirusu*), *fotovoltaika* (*fotovoltaiek* alebo *fotovoltaik*). Používatelia váhajú aj pri tvorbe pomenovaní, napr. *Mendlovo/Mendelovo* námestie, alebo pri skloňovaní názvov spoločností *Meta* alebo *AstraZeneca*. Ponúkané riešenia sú vo väčšine prípadov jednoznačné.

Otázky spracované v publikácii prichádzajú od odborníkov z rôznych oblastí, ale aj od bežných používateľov. Dôvod, prečo sa na jazykovú poradňu obracajú, je najmä jazyková neistota. Ako príklad môžeme uviesť výslovnosť slova *klovatina* – [klovaťina], [klovatina] alebo [klovatína] či váhanie týkajúce sa dĺžky hlások, napr. *pod párou* alebo *pod parou*, alebo výberu hlásky typu *kontroverzní* alebo *kontraverzní*, *spunktovat* alebo *zpunktovat* a pod. V niektorých prípadoch je to potreba vyriešiť osobné dilemy alebo spory, napr. „v práci se s kolegou přeme o význam slova odoperovat. On tvrdí, že odoperovat ruku znamená ‚amputovat‘, já si myslím, že význam odoperovat je stejný jako u slova operovat. Kdo má pravdu?“ (s. 214). Motiváciou opytujúcich je aj nespokojnosť so stavom jazyka a jeho používaním v médiách – „v televizi i v rozhlase slychám slovo kurzarbeit. Podle mě jde o germanismus, který v češtině nemá co dělat. Co si o tom myslíte?“ (s. 248) alebo „proč se používá anglické slovo lockdown místo českého výrazu? Existuje nějaký český ekvivalent?“ (s. 249). Otázky teda podobne, ako je to pri podnetoch prichádzajúcich do slovenskej jazykovej poradne, prezrádzajú aj jazykové postoje používateľov.

Publikácia je písaná formou otázok a odpovedí, čo čitateľa ešte autentickjšie vtiahne do jazykovoporadenského prostredia a je jasne zreteľný aj spôsob práce českej poradne. Rozsah odpovede závisí od toho, či už daná téma bola spracovaná alebo nie. Pri zatiaľ nepreskúmanej oblasti môže byť potrebné rozsiahlejšie a podrobnejšie vysvetlenie. V prípadoch, keď je ešte nutný ďalší výskum, je odpoveď stručnejšia. V jej úvode sa väčšinou zaradi otázka do širšieho kontextu a poskytnú sa všeobecný výklad, napr. „podle obecných zásad o psaní velkých písmen platí pro pravopis oficiálních názvů sídliště stejná pravidla jako pro psaní názvů obcí“ (str. 55) alebo „výraz *mem* se v češtině prokazatelně vyskytuje již od 90. let 20. století. V anglič-

tině, z níž slovo pochází, se zapisuje jako *meme* a vyslovuje se jako [mi:m]. V češtině se však ustálila výslovnost a jí odpovídající grafika *mem* [mem].“ (str. 42). V rámci zaradenia do širšieho kontextu autori využívajú analógiu s inými prípadmi, napr. „doporučujeme ho proto v textu psát s malými počátečními písmeny, stejně jako píšeme označení různých druhů sportu, cvičení či bojových umění, např. *judo*, *karate*, *kickbox*, *aikido*, *taekwondo*, *taiči* atp.“ (str. 151).

Pri koncipovaní odpovedí autori odkazujú na relevantné a dostupné zdroje, v ktorých je možné riešenie dohľadať. Tak majú čitatelia možnosť pracovať s odporučenými textami, čo ich v budúcnosti môže viesť k nájdeniu riešenia iných jazykových problémov. Ide o slovníky, kodifikačné príručky či iné akademické a odborné publikácie (napr. Akademický slovník současné češtiny, Nový akademický slovník cizích slov, Pravidla českého pravopisu, Akademická příručka českého jazyka, Český etymologický slovník a pod.) a tiež o dáta v korpusoch. Zdroje, ktoré sa často opakujú, sa uvádzajú v zozname použitej literatúry na konci publikácie. V texte sa spomínajú aj iné príručky, týkajúce sa však len konkrétnej problematiky, a nájdeme ich priamo pri odpovediach.

Za pridanú hodnotu publikácie považujeme umiestnenie QR kódu s odkazom na odpoveď v elektronickej databáze jazykovej poradne, ak z nej autori vychádzajú alebo ak sa táto problematika už v minulosti spracovala. Čo možno hodnotiť ako mimoriadne prínosné, je to, že za odpoveďami obsahujúcimi dáta z korpusu je uvedený príkaz v jazyku CQL. Na jednej strane je to veľmi dobrý spôsob, ako si môžu čitatelia tieto dáta overiť a vyhľadať si aktuálny číselný údaj, zároveň však získajú aj predstavu o tom, ako sa pracuje s jazykovým korpusom. Ako autori sami uvádzajú, „nejprve zprostředkovávají podrobný přehled zásadních informací o jazykovém prostředí (kde, kdy je, či není zachycen a v jakých slovnících, jak se má k celku jazykového systému češtiny, kde, kdy a jak často se dnes reálně vyskytuje a používá), ty pak komentují a interpretují a z těchto komentářů a interpretací sestavují argumenty na podporu svých závěrů“ (s. 14 – 15).

Odpovede, ktoré ponúka jazyková poradňa, nie sú koncipované ako príkazy. Ide o odporúčania, no konečné rozhodnutie je vždy ponechané na pýtajúceho sa – nejde teda o jazykovú výchovu v preskriptívnom zmysle. Okrem iného je „snahou autorů na základě zprostředkovaných informací do-

poručiť jazykový prostriedok, ktorý ve výslednom texte nebude pôsobiť potíže – nikoho nerozčíli, ani nerozesmíše, není-li to jeho cílem, ale splní svou zamýšlenou úlohu, aniž by na sebe poutal nežádoucí pozornost“ (str. 14). Autori sa snažia často poskytovať neutrálne riešenia a zároveň priznávajú, že konečné jednoznačné riešenie niekedy ani nie je k dispozícii. Na základe takto formulovaných odpovedí ukazujú, že jazyk a aj riešenia jazykových problémov nie sú čierno-biele, čo v súčasnosti praktizuje aj slovenská jazyková poradňa.

V závere možno konštatovať, že kniha *Kdo se zeptá, ten se dozví* je zaujímavá a používateľsky veľmi prívetivá. Poskytuje riešenia nielen pre českých čitateľov, ale môže byť zaujímavou inšpiráciou aj pre pracovníčky slovenskej jazykovej poradne pri tvorbe budúcich publikácií. Je prínosná tiež pre ostatných lingvistov, pretože ponúka pohľad nielen do českej jazykovej poradne, ale aj na používateľov češtiny a najmä na ich vnímanie jazyka a jazykových problémov.

Daša Cimermanová
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

LITERATÚRA

PRAVDOVÁ, Markéta (ed.): *Jsmo v češtině doma?* Praha: Academia 2012. 202 s.

ČERNÁ, Anna – SVOBODOVÁ, Ivana – ŠIMANDL, Josef – UHLÍŘOVÁ, L.: *Na co se nás často ptáte.* Praha: Scientia 2002. 168 s.

SPYTOVALI STE SA

Poširovať. – V telefonickej jazykovej poradni sme dostali otázku na význam slova *poširovaný* z jedálneho lístka reštaurácie v spojení *poširovaný losos*.

V našom príspevku sa budeme venovať slovesu *poširovať*, ktoré sa v slovenských slovníkoch doteraz nespracovalo. Jeho pôvod treba hľadať vo francúzskom výraze *pocher* [pošé]. V elektronickom francúzsko-slovenskom slovníku¹ sa pri slove *pocher* ako jeden z významov uvádza „(po)variť pokrmu vo vode/vývare tesne pod bodom varu“ s príkladom *aufs pochés* „stratené vajcia“. Vzhľadom na podobnosť výrazu *poširovať* s nemeckým *pochieren* [pošíren] predpokladáme, že do slovenčiny sa slovo mohlo dostať z nemčiny. V angličtine funguje oproti tomu výraz *poach* [pouč], pričom vo Veľkom slovníku anglicko-slovenskom a slovensko-anglickom (Lingea, 2014) sa pri tomto slovese uvádzajú dva významy súvisiace s gastronómiou: 1. „variť (vajce vo vode bez škrupiny)“ *poached eggs* „stratené vajcia (varené vo vode bez škrupiny)“, 2. „(mierne) povariť (v mierne vriacej vode, mlieku ap.)“. Okrem toho internetový prekladač Google prekladá z angličtiny (*poached egg*), nemčiny (*pochiertes Ei*) i francúzštiny (*oeuf poché*) slovné spojenie názvu jedla z vajec ako *poširované vajičko*.

Poširovanie je jednou z kuchárskych techník prípravy jedál, pri ktorom sa na rozdiel od varenia pripravujú mäso, zelenina, vajcia, ale aj rôzne druhy ovocia v tekutine (ako je voda, vývar, víno, cukrový sirup ap.) pod bodom varu (80 až 90 °C). Jedlo sa pri tejto tepelnej úprave nerozpadáva a ostáva šťavnaté. Tekutina sa využíva na ďalšie spracovanie, napr. na prípravu omáčok či polievok. *Poširovanie* je v kuchárskej terminológii ustálený termín. Autori ho zaradili aj do učebnice pre 2. ročník učebného odboru kuchár Technológia (Expol Pedagogika, 2023) so schvaľovacou doložkou ministerstva školstva. Uviedli ho v kapitole Jedlá z vajec a syrov v spojení *stratené (poširované) vajcia* spolu s technologickým postupom ich prípravy a v recepte *poširované vajce na spôsob mignon* (všeobecnú informáciu o poširovaní sme v učebnom texte nenašli).

Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidiel v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

¹ Slovník je dostupný na <https://slovniky.lingea.sk>.

Pozreli sme sa na výskyt slovesa *poširovať* v korpusových textoch², pričom sme vyhľadávali lemy *poširovať*, *poširovanie* a *poširovaný*. Na tvary slovesa a slovesného podstatného mena je dnes v korpuse zhodne 135 dokladov, napr. *Lososa nasolíme a veľmi pomalým varom poširujeme.* (Hospodárske noviny, 2008/12) – *Vložte hrušky, uberte plameň a nechajte poširovať (udržiavať pod bodom varu) približne 15 minút do zmäknutia.* (eshop.tescoma.sk) – *Morský vlk je vhodný na grilovanie, pečenie, opekánie, dusenie, poširovanie, smaženie.* (gastroslovník.sk) Vyskytuje sa aj trpné prídavné v pozícii za podstatným menom, napr. *Ako hlavný chod sa podáva teľací fileť poširovaný na masle, ktorý dopĺňa zelená špargľa a zelerové pyré.* (webnoviny.sk) – *Z farebnej kuchyne sme ocenili nápaditú čierno-bielu kombináciu závitkov z platesy plnených feniklom a poširovaných v estragónovom masle s čiernymi špagetami...* (restauracie.etrend.sk) Ukázalo sa, že najčastejšie (vyše 480 dokladov) sa používa tvar adjektívizovaného prídavného pred podstatným menom. Najpočetnejšími kolokátmi sú výrazy *vajíčko* (*vajce*), *losos*, *hruška*, *fileť*, *ryba*, *zubáč*, *treska*, napr. *Pripraviť poširované vajce nie je žiadna veda.* (tinkinerecepty.sk) – *Poširovanú rybu vymixujeme a prepasirujeme cez jemné sitko.* (nebickovpapulke.sk)

Na záver konštatujeme, že v slovenčine sa ustálené v rovnakom význame používa slovné spojenie *stratené vajce/vajíčko*, v korpuse je častejšie ako *poširované vajce/vajíčko*. S rovnakým obrazným pomenovaním sa stretáme aj v češtine – *ztracené vejce* – a nemčine – *Verlorenes Ei*. V poľštine a taliančine majú „*vajíčko v košielke*“ – *jajko w koszulce, uovo in camicia*. Niektoré výrazy z oblasti kuchárskej technológie sa spracovali v Slovníku súčasného slovenského jazyka, napr. *blanširovať*, *gratinovať*, *flambovať*. Navrhujeme preto do pripravovaného zväzku tohto slovníka zaradiť tiež sloveso *poširovať* vo význame „*pripravovať mäso, zeleninu, vajcia, ovocie v tekutine pod bodom varu*“ a prídavné meno *poširovaný* „*pripravený poširovaním, v tekutine pod bodom varu*“.

Judita Páleníková
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

---

² Korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (22.01) vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim 9.0) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚEŠ SAV, v. v. i. [cit. 19. 1. 2026].

Z WEBOVEJ PORADNE

Musiet' chciet'? – Je možné používať výraz *budem musiet' chciet'* na vyjadrenie nedobrovoľnej aktivity? Čím sa dá nahradiť?

Spojenie *budem musiet' chciet'* (niečo vykonať) sa v hovorovej reči príležitostne používa. Význam „aj keď niečo nechcem vykonať, musím sa tváriť, že mám chuť vykonať to“ možno obsiahnuť podobným vyjadrením, napr. *premôžem sa/donútim sa/prekonám sa* a vykonám činnosť (*pôjdem na obed, dopíšem článok, upracem*). V textoch Slovenského národného korpusu je množstvo dokladov z beletrie a publicistiky na použitie zvratu *musiet' chciet'*, napr. *Ale človek musí chciet'! – Ešte všeličo uvidíš, len sa budeš musiet' chciet' dívať.*

Vyjadrenie prípustky. – Je slovo *budiš* v zmysle „nech je“ spisovné?

Budiš je názov obce na Slovensku i názov prírodnej minerálnej vody, ktorá tu pramení. Výrazom *budiš* sa v češtine vyjadruje dovoľenie, pripustenie, prisvedčenie. V slovenčine mu zodpovedajú výrazy *dobře, áno, hej; prosím, nech*, napr. *Mohu to ukončiť? – Budiš. – Môžem to skončiť? – Prosím/Ale hej.*

Dom a domov. – Ak chcem povedať, že sa niekto odsťahoval, poviem, že *odišiel z domu* alebo *odišiel z domova*?

Vo význame „miesto, kde človek býva, kde je doma“ sú slová *domov* a *dom* synonymá (porov. 1. význam podstatného mena *domov* a 3. význam podstatného mena *dom* v Krátkom slovníku slovenského jazyka, 2003). Skutočnosť, že niekto zmenil bydlisko, odsťahoval sa od rodiny a pod., môžeme vyjadriť spojením *odišiel z domova* aj *odišiel z domu*.

Názov protokolu. – Ako sa volá dokument, ktorý sa vypracúva pri odozdávaní stavebného diela? Je to *odovzdávací protokol*, *preberací protokol* alebo *odovzdávaco-preberací protokol*?

Stavebnícky náučný slovník (6. zv., 1963) zachytáva pojmy *odovzdanie a prevzatie stavieb a protokol o prevzatí stavebných prác*. V jazykovej praxi sa používajú všetky názvy, ktoré uvádzate: *odovzdávací protokol*, *preberací*

protokol, odovzdávaco-preberací protokol a ešte aj štvrtý názov *odovzdávacia a preberací protokol*. Názov *odovzdávací protokol* akcentuje stanovisko dodávateľa, ktorý odovzdáva dokončenú stavbu, názov *preberací protokol* akcentuje stanovisko odberateľa, ktorý dokončenú stavbu preberá, názvy *odovzdávaco-preberací protokol* a *odovzdávací a preberací protokol* zahŕňajú obe strany. Ak vychádzame z analogickej situácie pri kúpe, pri ktorej kupujúci s predávajúcim uzavierajú kúpnu zmluvu ako dohodu obsahujúcu obojstranný záväzok predávajúceho a kupujúceho, aj pre dokument o odovzdaní a prevzatí stavebného diela postačí názov *odovzdávací protokol* alebo *preberací protokol*.

Tvary sloviess v minulom čase. – Kedy sa pri ženskom a strednom rode prestali písať slovesá s -y na konci, napr. *robily, varily, otvorily*?

V minulosti bolo vo vývoji slovenčiny obdobie, keď sa tvary sloviess v minulom čase v množnom čísle tvorili a písali v závislosti od menného rodu a kategórie životnosti, t. j. mali na konci buď -i (pri životných podstatných menách mužského rodu, napr. *chlapci odišli*), alebo -y (pri neživotných podstatných menách mužského rodu a pri podstatných menách ženského a stredného rodu, napr. *stromy zhorely, ženy navarily, okná sa otvorily*). Takéto tvary sa uplatňovali do roku 1953. Dnes diferencujeme zakončenie -i/-y iba pri slovách *sám* (*chlapci sami odišli, ženy samy navarili*) a *rád* (*chlapci radi odišli, ženy rady navarili*) a pri zámene *on* (*ženy, deti – ony; muži – oni*).

Odporúčateľ? – Ako sa spisovne nazve človek, ktorý odporúča nejaký produkt? Je správne *odporúčiteľ* alebo *odporúčateľ*?

Činiteľské mená sa tvoria príponou -tel' od nedokonavých sloviess, napr. *učiť – učiteľ, budiť – buditeľ, sporiť – sporiteľ, nadobúdať – nadobúdateľ, posudzovať – posudzovateľ*. Aj pomenovanie osoby, ktorá niečo odporúča, možno utvoriť od nedokonavého slovesa *odporúčať – odporúčateľ*.

Význam slovesa predat'. – Je sloveso *predat'* v spojení so slovami *správa* či *informácie* spisovné?

Sloveso *predat'* má v slovenčine význam „dať niekomu niečo za peniaze“ alebo „za peniaze alebo iné výhody zradiť“. V spojení so slovami *slovo*,

správa, informácie sa používajú slovesá *odovzdať, dať, doručiť* alebo nedokonavé slovesá *odovzdávať, dávať, doručovať*.

Umiestnenie číselného indexu. – Kde sa píše číselný odkaz vo forme indexu, keď je v úvodzovkách celá veta alebo keď patrí k slovu, ktoré je zvýraznené úvodzovkami? Hneď za slovom pred úvodzovkami alebo až za úvodzovkami, prípadne za bodku, ak ide o koniec vety?

Otázku umiestnenia čísla odkazu (horného indexu) a interpunkčného znamienka STN 01 6910 Pravidlá písania a úpravy písomností neupravuje. Ak sa odkazuje na celú vetu, index sa uvádza za interpunkčným znamienkom, čiže za bodkou, resp. ak ide o citáciu v úvodzovkách, za úvodzovkami. Ak sa odkazuje na slovo alebo slovné spojenie, z logického hľadiska by sa index mal uvádzať za týmto slovom či slovným spojením a za indexom by malo nasledovať príslušné interpunkčné znamienko, ako bodka, čiarka či úvodzovky. Z vizuálneho hľadiska však lepšie pôsobí, ak sa horný index uvádza za interpunkčným znamienkom, čiže za bodkou, čiarkou, úvodzovkami ap., preto niektorí autori dávajú prednosť tomuto spôsobu (porov. napr. legislatívne texty).

Spraviť tehotnou? – Je správne slovné spojenie *urobiť/spraviť tehotnou?*

Význam „spôsobiť, aby sa žena stala tehotnou“ v slovenčine vyjadrujeme slovným spojením *priviesť, uviesť do druhého stavu*.

Názov vrchu. – Kto nám premenoval kopec? Názov kopca je *Krivošťanka*, ale aktuálne ho už registrujem ako *Krivošťianku*, aj keď dedina pod kopcom je stále *Krivošťany* a ulica je *Krivošťanská*. Kde sa stala chyba?

Prídavné mená utvorené z názvov obcí zakončených na *-any* priberajú základnú príponu *-iansky*, napr. *Ožd'any – oždiansky*, *Vrbany – vrbiansky*, *Orešany – orešiansky*, *Lipany – lipiansky*. Prídavné meno z názvu obce *Krivošťany* má podobu *krivošťiansky* (názov *Krivošťanská ulica* teda nemá gramaticky správnu podobu). Skrátaná prípona *-anský* je v prídavných menách utvorených z názvov obcí, ktoré majú v základe dlhú slabiku, tzn. že sa tu uplatňuje pravidlo o rytmickom krátení, napr. *Piešťany – piešťanský*, *Úľany – úľanský*. Mužské obyvateľské meno z názvu obce *Krivošťany* má podobu *Krivošťanec*, ženské obyva-

teľské meno *Krivošťianka*. Názov kopca má rovnakú podobu ako ženské obyvateľské meno. Štandardizovaný názov *Krivošťianka* je zaevidovaný v zozname štandardizovaných názvov vrchov (Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky). Podoba *Krivošťianka* sa v zozname uvádza ako variantný názov. Variantné názvy slúžia výlučne ako pomôcka pri vyhľadávaní a do zoznamov sa doplnili z dostupných mapových podkladov. Môžu to byť názvy, ktoré sa používali v minulosti alebo ktoré majú pôvod v miestnom nárečí.

Budúcnostischopný? – Existuje prídavné meno *budúcnostischopné* alebo iné správne prídavné meno pre výraz „do budúcnosti schopné okná“?

Výraz *budúcnostischopný* slovenčina nepozná. Vo svojom liste nepíšete nič bližšie o charakteristike okien, ktoré by ste chceli označiť týmto prívlastkom. Ak sa má zdôrazniť nejaká výnimočná alebo nová vlastnosť či vlastnosti, pre takéto okná možno použiť výraz *okná budúcnosti* či označenie *okná, ktoré majú budúcnosť; okná, ktorým patrí budúcnosť*.

Prídavné mená odborový a odborársky. – Môžete mi objasniť vhodnosť používania prídavných mien *odborový* a *odborársky*? Ak sú *odborové zväzy*, prečo máme *odborárskych bossov*?

Prídavné meno *odborový* je odvodené od slova *odborný* vo význame „organizácia združujúca pracovníkov podľa pracovných oblastí“. Vyskytuje sa napr. v spojeniach *odborový zväz, odborová organizácia, odborový orgán, odborová centrála, odborové hnutie, odborový predák*. Prídavné meno *odborársky* je odvodené od slova *odborár*, ktoré má význam „1. člen odborevej organizácie, 2. pracovník odborových orgánov“. Najčastejšie sa používa v spojeniach *odborárski predáci, odborárski bossovia, odborárski lídri, odborárska organizácia, odborárske požiadavky, odborárska práca, odborársky denník, odborárske zväzy, odborárska centrála, odborárske protesty, odborárske hnutie*. Z príkladov vidieť, že v spojení s niektorými slovami sa používajú obe prídavné mená, pretože významovo spolu súvisia (slovo *odborár* je odvodené od slova *odborný*). Takýto jav súbežnej spájateľnosti príbuzných prídavných mien nie je v jazyku ojedinelý, porov. slovné spojenia *banské/banícke mesto, banská/banícka škola, lesný/lesnícky traktor, cukrárske/cukrárenské výrobky*.

Skloňovanie cudzích priezvisk. – Ako sa skloňuje cudzie ženské priezvisko *Komarovskaja*?

Ženské aj mužské priezviská slovanského pôvodu, ktoré majú tvar prídavného mena, skloňujú sa v slovenčine podľa adjektívnych vzorov *pekný* (*pekná*) a *cudzí* (*cudzia*). Ženské priezvisko *Komarovskaja* sa skloňuje ako prídavné meno *pekná* a v jednotlivých pádoch má tieto tvary: N *Komarovskaja* – G *Komarovskej* – D *Komarovskej* – A *Komarovskú* – L (*o*) *Komarovskej* – I (*s*) *Komarovskou*.

Skloňovanie názvu obce. – Ako sa skloňuje názov obce *Dvorce*? Táto dedina bola v 60. rokoch zlikvidovaná. Skloňuje sa podľa vzoru *ulica*?

Sídelné názvy v tvare pomnožných podstatných mien, ktoré majú zreteľnú súvislosť s príslušnými apelatívami (všeobecnými podstatnými menami) mužského rodu sa skloňujú ako plurálové podoby neživotných podstatných mien mužského rodu, a v genitíve majú príponu *-ov*, napr. *Kúty* – *Kútov*, *Brehy* – *Brehov*, *Dvory* – *Dvorov*. Takto sa skloňuje aj starší sídelný názov obce *Dvorce*, ktorý sa podľa zakončenia zaraďuje do vzoru *stroj*. V jednotlivých pádoch má tieto tvary: N *Dvorce*, G (*z*) *Dvorcov*, D (*k*) *Dvorcom*, A *Dvorce*, L (*o*) *Dvorcoch*, I (*s*) *Dvorcami*.

Otupit' búrku? – Môžem povedať o športovcovi, ktorý musel podstúpiť ťažké súboje, aby sa dostal na špičku, že *musel otupit' búrku*?

Nevieme, odkiaľ ste čerpali spojenie *otupit' búrku* (je možné, že v nejakom jazyku podobné spojenie existuje ako frazeologizmus), ale v slovenčine sa takéto spojenie vo význame, ktorý ste uviedli, nepoužíva. Daná situácia sa vyjadruje napríklad ustálenými spojeniami *zocelit' sa* (*zakalit' sa*) *v boji*, *absolvovať krst ohňom*, *podstúpiť skúšku ohňom*, *prejsť ohňom* a pod. Napr. *musel prejsť ohňom*, *kým sa dostal na pomyselný Parnas*. Spojenie *otupit' búrku* možno použiť v spojení *otupit' búrku nadšenia* (t. j. schladiť nadšenie).

PRIPOMÍNAME SI

---

22. január 2026

100. výročie narodenia slovenského jazykovedca a slavistu **doc. PhDr. Ferdinanda Buffu, CSc.** Po skončení univerzitného štúdia slovenského jazyka a filozofie na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave v r. 1950 nastúpil do Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave (dnes Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV), kde pracoval až do odchodu do dôchodku v r. 1986. Prvých desať rokov bol členom terminologického oddelenia (venoval sa najmä botanickému názvosloviu), ťažiskom jeho vedeckého záujmu sa však stala dialektológia, v r. 1962 – 1970 bol vedúcim dialektologického oddelenia. Zaoberal sa najmä výskumom šarišského nárečia, je autorom monografií *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese* (1953), *Zo severošarišskej frazeológie* (1994), *Šarišské nárečia* (1995), v r. 2004 vydal *Slovník šarišských nářečí*. Je spoluautorom *Atlasu slovenského jazyka* a prvého zväzku *Slovníka slovenských nářečí*. (Podrobnejšie v medailóne v Kultúre slova na www.juls.savba.sk/ediela/ks/2006/1/ks2006-1.pdf.)

4. február 2026

90. výročie narodenia jazykovedkyne, spisovateľky a prekladateľky **PhDr. Marie Majtánovej, CSc.** Študovala na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (1955 – 1959; český jazyk – ruský jazyk). Po trojročnom pôsobení v Ústave pro jazyk český v Prahe nastúpila v r. 1963 do Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, kde pracovala až do odchodu do dôchodku v r. 1992. Stala sa členkou autorského kolektívu *Historického slovníka slovenského jazyka*, spolupracovala na vzniku prvých štyroch zväzkov (1991 – 1995). Zaoberala sa výskumom dejín českého a slovenského jazyka, dialektológiou a onomastikou. Písala detské knihy (napr. *Chodské pověsti a legendy, Hrajnohov poklad*), ale aj romány pre dospelých (napr. *Plzeňské předjaří*), za ktoré získala ocenenia v Českej republike aj na Slovensku. Prekladala z poľštiny a lužickej srbčiny. Zomrela 30. 4. 2024

v Bratislave. (Podrobnejšie na www.juls.savba.sk/ediela/ks/2016/1/KS1-2016.pdf a www.juls.savba.sk/ediela/ks/2024/3/ks3-2024.pdf.)

8. február 2026

Vo veku 94 rokov nás navždy opustila lexikologička, lexikografka a prekladateľka **Mgr. Margita Masárová**. Po skončení univerzitného štúdia (ruského a latinského jazyka) pôsobila v rokoch 1953 – 1975 ako odborná asistentka na Univerzite Komenského v Bratislave (na farmaceutickej, lekárskej a filozofickej fakulte). Od roku 1975 až do odchodu do dôchodku v r. 1992 pracovala v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, ako spoluautorka sa podieľala na tvorbe Veľkého slovensko-ruského slovníka (II. – VI. zväzku z rokov 1982 – 1995) aj učebníc ruského jazyka.

Čeť jej pamiatke!

11. február 2026

80. výročie narodenia slovenskej jazykovedkyne a lexikografky **PhDr. Anny Oravcovej, CSc.** Od skončenia univerzitného štúdia slovenského a ruského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v r. 1969 až do odchodu do dôchodku v r. 2003 pracovala v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. Venovala sa výskumu syntaxe slovenského jazyka a sociolinguistike, neskôr lexikologicko-lexikografickému výskumu. V rokoch 1986 – 1995 bola výkonnou redaktorkou časopisu Slovenská reč. Autorsky sa podieľala na prvých dvoch zväzkoch *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (A – G, 2006; H – L, 2011). Zomrela 22. 4. 2021 v Bratislave. (Podrobnejšie v medailóne v Slovenskej reči na www.juls.savba.sk/ediela/sr/2016/1-2/sr16-1-2.pdf.)

17. február 2026

Životné jubileum **doc. PaedDr. Jozefa Pavloviča, CSc.** Študoval na Pedagogickej fakulte v Nitre (slovenský jazyk – výtvarná výchova), v r. 1983 – 1991 pracoval v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v oddelení jazykovej kultúry a terminológie, kde obhájil aj kandidátsku dizertačnú prácu, ktorá vyšla knižne pod názvom *Negácia v jednoduchej vete* v r. 2003. Od r. 1998 pracuje na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity, v tomto období viackrát pôsobil ako lektor slovenské-

ho jazyka a literatúry v zahraničí, a to na Humboldtovej univerzite v Berlíne a na Sofijskej univerzite Sv. Klimenta Ochridského v Sofii. Venuje sa najmä otázkam syntaxe, lexikológie, štylistiky, staroslovienciny, cirkevnej slovenčiny a jazykovej kultúry. Počas svojho pôsobenia na Trnavskej univerzite vydal monografie *Prednášky zo štylistiky slovenčiny* (2011), *Syntax slovenského jazyka I, II* (2012), *Lexikológia slovenského jazyka. Kompendium náuky o slovnej zásobe* (2012) a *Náuka o slovnej zásobe* (2015).

INFORMÁCIE AUTOROM

1. Na stránke Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV www.juls.savba.sk sú prístupné všetky čísla a obsahy časopisu Kultúra slova. Použitie týchto textov sa riadi aktuálnym autorským zákonom.

2. Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať úzus časopisu. Od autorov štúdií určených do článkovej časti časopisu sa vyžaduje abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu približne 100 slov, ako aj kľúčové slová (3 – 10) v angličtine a slovenčine.

Príspevky sa posielajú elektronickou poštou ako príloha na adresu iveta.vancova@juls.savba.sk. Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Literatúra sa uvádza takto:

a) knižná publikácia:

PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda 1990. 270 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 435 s.

b) štúdiá v zborníku:

FERENČÍKOVÁ, Adriana: Pohľad na slovo bor a jeho deriváty z územného aspektu. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 410 – 416.

c) článok v časopise:

POVAŽAJ, Matej: Tretie vydanie súčasných Pravidiel slovenského prapovisu. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 6, s. 321 – 329.

Pozn.: Ak autor posielal príspevok, ktorý už uverejnil inde, je potrebné, aby to uviedol s presným bibliografickým údajom.

Zároveň žiadame autorov, aby pripojili tieto údaje: a) meno, priezvisko, tituly, b) adresu pracoviska, adresu bydliska a telefónne číslo, c) názov a číslo účtu.

Redakcia si vyhradzuje právo neuverejniť príspevok, v ktorom sa vyskytujú formulácie znevažujúce osobnosť názorového oponenta, kým autor z nich takéto formulácie neodstráni.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300